2002
ژىل
ئۆكتەبىر
№10
(4157)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

مىللەتنىڭ روھىي بىرلىكى

23. 25 - ئۆكتەبىر كۈنلىرى تۈركستان شەھرىدە بولۇپ ئۆتكەن قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي قۇرۇلتىيى جۇمھۇرىيەت ھاياتىدا ئەڭ مۇھىم ۋاقىئەلەرنىڭ بىرى بولدى. بىرىنچى قۇرۇلتاي بۇنىڭدىن ئون ژىل ئىلگىرى ئالمۇتىدا ئۆتكەن ئىدى. ئەينە شۇ قۇرۇلتايدا قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي ئىتتىپاقى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ رەئىسلىكىگە نۇرسۇلتان نازاربايېۋ سايلانغان ئىدى. ئۆتكەن 10 ژىل ئىچىدە مەزكۇر ئىتتىپاق پرېزىدىيۇمى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى قالدارىبەك نايمانبايېۋنىڭ تەكىتلىشىچە، ئىتتىپاق دۇنيانىڭ 43 مەملىكىتىدە ياشاۋاتقان قازاقلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىپ، پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ ژىللار ئىچىدە چەت ئەللەردىن ئانا ۋەتىنىگە بىر مىللىون قازاق كۆچۈپ كەلگەن. ئەندى مەزكۇر قۇرۇلتاينىڭ تۈركىي خەلقلەر ئۈچۈن مۇقەددەس جايلارنىڭ بىرى - قەدىمىي تۈركستاندا ئۆتكۈزۈلۈشىمۇ ئالاھىدە رەمزگە ئىگە.

قۇرۇلتاي ئىشتىراكچىلىرى دەسلەپ سايرام ناھىيەسىگە كەلدى. بۇ يەردە مېھمانلار ئەخمەت يەسەۋىنىڭ ئاتىسى - ئىبرايىم شەيخ ئاتىنىڭ، ئانىسى - قاراشاش ئانىنىڭ قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلىپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. ئاندىن مېھمانلار ئۆتمۈشتە قازاقلارنىڭ ھەر خىل قۇرۇلتايلىرى ئۆتكۈزۈلگەن مەرتۇبە ئېگىزلىكىگە كۆتىرىلدى، بۇ يەردە مېھمانلارغا تىياتىرلاشتۇرۇلغان كۆرۈنۈش نامايىش قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن مېھمانلار ئورداباسى ناھىيەسىگە كېلىپ بۇ يەردە قازاق خانلىرى - ئۈچ ژۈزنىڭ كۈچىنى بىرلەشتۈرۈپ دۈشمەنگە قارشى بىرلىشىپ كۆرىشىش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلغان ئورداباسى ئېگىزلىكىنى زىيارەت قىلدى. ئاندىن ئۇلار يەنە بىر مۇقەددەس جاي ئارىستانباپ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلدى ۋە پەقەت تۈن يېرىمىدا تۈركستان شەھرىگە يېتىپ كەلدى.

ئەتىسى سائات ئونچىدە ئەخمەت ياساۋىي ناملىق خەلقئارا قازاق - تۈرك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي 2 - قۇرۇلتىيى ئۆز ئىشىنى باشلىدى. ئۇنىڭدا بىرىنچى بولۇپ دۆلەت رەھبىرى دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى. پرېزىدېنت ئۆز سۆزىدە تەغدىر تەقەززاسى بىلەن دۇنيانىڭ كۆپلىگەن ئەللىرىگە تارقاپ كەتكەن ۋەتەنداشلار ۋەكىللىرىنىڭ «بۇ مېنىڭ ئانا يۇرتۇم، ۋەتىنىم»، دەپ كېلىپ ئولتارغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئاندىن ئۇ قازاقستاننىڭ ئۆتكەن ئون ژىل ئىچىدە ئىختىسات، مەدەنىيەت، سىياسەت، تاشقى مۇناسىۋەتكە، ئىلىم - پەن، دىن، ئەدەبىيات، سەنئەت ساھالىرىدا بېسىپ ئۆتكەن تەرەققىيات باسقۇچىغا تەپسىلىي توختالدى. ن. نازاربايېۋ ئۆز دوكلادىدا چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان 5 مىللىون قازاقنىڭ بۈگۈنكى ھاياتى، تەغدىرى ھەققىدىمۇ ئۆز ئوي - پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار يېڭى ئەسىردە ئۆزلىرىنىڭ مىللەت سۈپىتىدىكى ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قالالامدۇ؟ ئانا تىلىنى، ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنى، مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا ئىمكانىيىتى بارمۇ؟ بۇ ۋە باشقىمۇ مۇئاممالارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىز يېقىن ھەمكارلىقتا بىرلىشىپ ئىشلىشىمىز كېرەك، دېدى ناتىق. شۇنىڭدىن كېيىن مىنبەرگە كۆتىرىلگەن خ خ ج دىن كەلگەن دېلېگاتسىيەنىڭ رەھبىرى، ش ئۇ ئار پارتكومىنىڭ كاتىبى تاسخات كېرىمباي، روسسىيەنىڭ ئاستراخان ۋىلايەتلىك قازاق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى نىكىتا ئىسقاقوۋ، ئۆزبەكىستانلىق قازاقلارنىڭ ۋەكىلى مېيرام باكىروۋ، تۈركىيەدىن كەلگەن دېلېگاتسىيەنىڭ رەھبىرى دەلىلخان ۋاكالتاي، گېرمانىيەدىكى قازاق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابدۇراخمان چېتىن، قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي ئىتتىپاقى موڭغۇلىستان بۆلۈمىنىڭ رەئىسى مىزامخان كۈنتۇغانۇلى، ئاق ش تىن كەلگەن ئىسمخان قوسىبېكت ئۆز سۆزلىرىدە ن. نازاربايېۋنىڭ پىكىر - تەكلىپلىرىنى تولۇغى بىلەن قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

ژىغىن داۋامىدا قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي ئىتتىپاقى پرېزىدىيۇمىنىڭ ئەزالىرى بولۇپ قازاقستان پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ، ۋىتسې - پرېمىيېرى ب. مۇخامېدژانوۋ، مەدەنىيەت، ئەخبارات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىستىرى م. قۇل - مۇخامېد، يېۋروپا قازاق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئا. چېتىن ۋە يازغۇچى ق. نايمانبايېۋ سايلاندى. قازاقلارنىڭ دۇنياۋىي ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى بولۇپ ن. نازاربايېۋ، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ق. نايمانبايېۋ تايىنلاندى.

يولداش ئازاماتوۋ.

ئۇچرىشىش

گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرى باش قوشتى

يېقىندا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ رېداكسىيەسىدە ھەر قېتىمقى ئەنئەنە بويىچە 2003 - ژىلغا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاشقا بېغىشلانغان ئۇچرىشىش بولدى. ئۇچرىشىشقا ئالمۇتا شەھرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇراقلاشقان مەھەللىلەرنىڭ ژىگىت باشلىرى، شۇنداقلا گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستلىرى ئىشتىراك قىلدى. ئۇچرىشىشنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ قىسقىچە كىرىشمە سۆز بىلەن ئېچىپ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىغا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي ھاياتىدا يۈز بەرگەن يېڭىلىقلارغا توختىلىپ ئۆتتى. ئاندىن ئۇ بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ئاساسىي مەخسىتى توغرىلىق ئېيتىپ، 2003 - ژىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشىنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاتاپ كۆرسەتتى ۋە بۇ مۇھىم ئىشتا تەھرىراتنىڭ ئىلگىرىكىدەكلا يۇرتلارنىڭ ژىگىت باشلىرىغا، گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرىگە چوڭ ئۈمۈت باغلايدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ئاندىن نۆۋەت بىلەن سۆزگە چىققان تالغىر ناھىيەسى ئۈزدىباستاۋ يېزىسىدىكى ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىسىنىڭ رەئىسى ئىساق ئىلياس، تالغىر ناھىيەسى بېساغاش يېزىسى ژىگىت بېشىنىڭ ياردەمچىسى دەۋلەت غوجامبەردىيېۋ، پىشقەدەم ژۇرنالىست، ئالمۇتا شەھرى «بۇلبۇل» مەھەللىسىنىڭ ئۇرغۇنى مىنەمجان ئابدۇراخمانوۋ، ئالمۇتا شەھرى زارە ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن قاھاروۋ، ئالمۇتا شەھرى ھوججەت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تۇداخۇن تېيىپوۋ، ئالمۇتا شەھرى تۈركسىب ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى يۇنۇس ئەرشىدىنوۋ، ئالمۇتا شەھرى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ باش ژىگىت بېشى غەيرەت مەمەتەلىيېۋ، ئالمۇتا شەھرى كۆرنى كىگانت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ھۇزۇرىدىكى ۋېتېرانلار كېڭەشىنىڭ رەئىسى ئەركىن جەلىلوۋ، ئالمۇتا شەھرى 1 - مىكرورايوننىڭ ژىگىت بېشى ۋاپاخان قۇربانوۋ، ئالمۇتا شەھرى تۈركسىب مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئەنۋەر ھاجىم قۇربانوۋ، ئالمۇتا شەھرى بوستاندىق ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى تۇرسۇنمەھەممەت روزىيېۋ، ئالمۇتا شەھرى درۇژبا مەھەللىسىدىكى جەمىيەتلىك ئۆزىنى - ئۆزى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ رەئىسى تەلەت ئابدۇللايېۋ، ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسۇن ھاجىم بېيشانوۋلار 2003 - ژىلغا «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا پائال ياردەم بېرىدىغانلىقلىرىنى تەكىتلەپ، شۇنداقلا گېزىتلەردە بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار توغرىلىق پىكىر قىلدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

غالىبىيەت ئورنىغا تېررور

2002 - ژىل 23 - ئۆكتەبىر. بۇ سەنە روسسىيە تارىخىغا ئەبەدىي كىردى. بۇ كۈنى يۈزلىگەن ئادەملەرنىڭ ھاياتىنى قىيىپ، ئۆلتۈرۈلگەن ئادەملەرنى زەھەرلەپ، مىللىونلىغان ئادەملەرگە پسىخولوگىيەلىك زەربە بېرىپ چېچەنستاندىكى ئۇرۇش موسكۋاغا كەلدى. دۈشەنبە 28 - ئۆكتەبىر كۈنى روسسىيە پرېزىدېنتى ۋ. پۇتىن ئۆزى دۆلەت رەھبىرى بولغان بارلىق دەۋىر ئىچىدە دەسلەپكى قېتىم ئەڭ قەتئىي بىلدۈرۈشلەرنىڭ بىرىنى قىلدى. موسكۋادا يۈز بەرگەن تېررورلۇق ھەرىكەتكە جاۋابەن ئۇ مەملىكەتنىڭ قوراللىق كۈچلەرنى قوللىنىش پىلانلىرىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى توغرىلىق خەۋەر قىلدى ۋە تېررورستلارغا ھەم ئۇلارنىڭ ئىلھامچىلىرىغا «ئۇلارنىڭ قەيەردە بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر» مۇناسىپ چارىلەرنىڭ كۆرۈلىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى.

موسكۋادا يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەر - بۇ پۈتكۈل چېچەنستان ۋاقىئەلىرىدىكى تۈپ ئاساسىي بۇرۇلۇش بولدى. دەسلەپكى قېتىم چېچەنلەر روسسىيەنىڭ مەركىزىي رايونلىرىدا ئوچۇق تېررور قىلىشقا ئۆتتى. (موسكۋا ۋە ۋولگودونسكىدا ئۆيلەر پارتلىتىلىشىنىڭ ئېگىلىرى ئېنىقلانمىدى ۋە ئۇنىڭغا چېچەنلەر مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىگە نىسبەتەن ئىسپاتنى جامائەتچىلىك تېخىچە كۆرگىنى يوق.)

موسكۋادىكى «نورد - ئوست» تىياتىر مەركىزىنى ئېگىلەۋالغان ئەللىككە يېقىن «كامىكادزې»، - بۇ پەقەت دېڭىزدىكى تامچە. چېچەنستاندا ئۇرۇشتىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان، پسىخىكىسى بۇزۇلغان ياشلار ئاز ئەمەس. ئۇلار ئۈچۈن ئۆلۈم - ئادەتتىكى بىر ھادىسە، ھېچ قانداق ياخشى نەرسە بولمىغان ھاياتى بولسا، ئانچىمۇ قىممەتلىك ئەمەس. ئۇلار ئۆز ھاياتىنى ئۆزلىرى قەتئىي ئىشىنىدىغان ئەقىدىسى ئۈچۈن قۇربان قىلىشقا تەييار.

موسكۋادا يۈز بەرگەن پاجىئە روسسىيە رەھبەرلىكىنى چېچەنستاندىكى ھەربىي سىياسىتىنى قەتئىي كۈچەيتىشكە دەۋەت قىلىدىغانلىقى ئىستىسنا قىلىنمايدۇ. ئەتىمالىم، ئارمىيە، ھوقۇق قوغداش تارماقلىرى ۋە ئۇمۇمەن جەمىيەت ھاكىمىيەتنى نەق موشۇنىڭغا دەۋەت قىلىشى مۇمكىن. لېكىن چېچەنستاندىكى ۋاقىئەلەر كۆرسەتكىنىدەك، مۇنداق تاكتىكا ئۇرۇشتا غالىبىيەت قازىنىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئەڭ كۈتۈلۈۋاتقان نەتىجىسى - پۈتكۈل مەملىكەت بويىچە ئاممىۋىي تېررورلۇق ھەرىكەتلەردىن ئىبارەت.

غەيرىي - رەسمىي مەنبەلەردىن مەلۇم بولۇشىغا قارىغاندا، 28 - ئۆكتەبىردە گۆرۈگە ئېلىنغانلاردىن ئۆلگەنلەر سانى 120 ئادەمگە يەتكەن، يەنە ئەللىككە يېقىن ئادەم رىئانىماتسىيەدە ئېغىر ئەھۋالدا ياتىدۇ. تىببىي خادىملارنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ھالاك بولغانلارنىڭ پەقەت ئىككىسىلا تېررورستلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن، قالغانلىرى «نورد - ئوست» تىياتىر مەركىزىگە مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى ھۇجۇم باشلاش ئالدىدا قوللانغان گاز ئاقىۋېتىدىن ئۆلگەن.

خەلققە خىزمەت قىلىش بىلەن ئۆتكەن ھايات

بۇ دۇنيا ھېچ كىمگە باقىي ئەمەس ئىكەن. ھەر بىر ئادەمدىن پەقەت ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرى كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ يادلىنىپ تۇرىدىكەن. دېمەك ئۇنداق ئادەملەر ئۇنتۇلۇپ كەتمەيدۇ، يۇرتداشلىرى، ئەل - ئاغىنىلىرى، خىزمەتداشلىرى ئەسلەپ تۇرىدۇ. بىز تۆۋەندە تونۇشتۇرۇشنى مەخسەت قىلىۋاتقان كىشى- موشۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئۇزۇن ژىل ئۈنۈملۈك ئىشلەپ ئەجىر سىڭدۇرگەن ژۇرنالىست ۋە ئالىم ئالىمجان قاسىموۋتۇر.

ئالىمجان ئاكا قاسىموۋ بىلەن مەن 1975 - ژىلىدىن، يەنى ئۇ «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى مۇھەررىرىنىڭ «يېڭى ھايات» بويىچە ئورۇنباسارى بولۇپ خىزمەتكە كەلگەن ۋاقىتتىن تونۇشقان ئىدىم. ئەسلى بىلىملىك ئادەملەر كەمتەر، سالماقلىق كېلىدۇ. ئالىمجان ئاكىمۇ ئەينە شۇنداق ئىنسان ئىدى. ئۇ «يېڭى ھاياتقا» كېلىشى بىلەن ئۆزىنىڭ بارلىق بىلىم سەۋىيەسىنى، تەجرىبىسىنى گېزىتنى تېخىمۇ مەزمۇنلۇق، قىزىقارلىق قىلىپ چىقىرىشقا سەرىپ قىلىپ، ئۆزىمۇ كوپ نەرسىلەرنى ئۈگەندى، چۈنكى ئىلگىرى ئۇ پېداگوگ بولۇپ، كومسومول، پارتىيە ئورگانلىرىدا ئىشلىگەنلىكتىن، گېزىت، ژۇرنالىستىكا ئىشى ئالىمجان ئاكا ئۈچۈن يېڭى ساھا ئىدى. ئالىمجان قاسىموۋ ھەقىقىي مەنادىكى ۋەتەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر بولغانلىغى ئۈچۈن، «يېڭى ھاياتتا» ئەينە شۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىكى، مىللەت تەغدىرى، بولۇپمۇ كوممۇنىستىك خىتاي ئاسارىتى ئاستىدا قالغان ئانا ۋەتەندىكى ئەھۋال ھەققىدىكى، ماۋچىلارنىڭ چوڭ دولەتچىلىك، ئەشەددىي شوۋىنىستىك سىياسىتىنى پاش قىلىدىغان كوپلىگەن ماتېرىياللارنى پات-پات بېرىپ تۇرۇشقا تىرىشاتتى.

تۇرغۇنلۇق دەۋرى دەپ ئاتالغان ئۇ ژىللىرى بارلىق گېزىتلەر ۋە باشقا ئاممىۋى ئەخبارات ۋاسىتىلىرى پەقەت بىرلا ھوكۇمران كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ جارچىسى بولۇپ، ئۇنىڭ سىزىغىدىن قىلچە چىقمايتتى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بارلىق گېزىتلەر ئىنكوباتوردىن چىققاندەك بىرىنى - بىرى تەكرارلاپ، بىردىن - بىرىنىڭ پەرقى ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى. ئەينە شۇنداق شارائىتتا ئالىمجان ئاكا «يېڭى ھاياتتا» ئوقۇرمەنلەرنى ھەقىقىي ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان ماتېرىياللارنى بېرىشكە تۈرتكە بولغۇچ چىقاردى. ئۇ ژىللىرى «فاكتلار ماۋزىمىنى پاش قىلىدۇ»، «شاھىتنىڭ گۇۋاھلىقى»، «ئىككى ئەل - ئىككى خىل تەغدىر» دېگەنگە ئوخشاش تۈركۈملۈك ماتېرىياللار بېرىلىپ، ئۇلاردا ماۋچىلار ھوكۇمرانلىقى ئاستىدىكى ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ئەھۋال ھەققىدە كوپلىگەن ۋاقىئەلەر مۇپەسسەل بايان قىلىندى. مىللىي ئارمىيەنىڭ پېشقەدەملىرى، شۇندىلا ھەر خىل سىياسىي ھەرىكەتلەر قۇربانلىرىنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ ماتېرىياللار ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرستاندىكى باش-باشتاقلىق جىنايى ھەرىكەتلىرى كەڭ دائىرىدە پاش قىلىندى.

ئەندى 80 - ژىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا باشلانغان قايتا قۇرۇش دەۋرىدە بولسا ستالىننىڭ شەخسكە چوقۇنۇش سىنىشىش، 1937 - 38 - ژىللاردىكى باش - باشتاقلىق، ئاممىۋى تۇردە ھەقىقىي كوممۇنىستلارنى، ۋەتەنپەرۋەرلەرنى تەقىپلەشكە ئوخشاش ھەرىكەتلەرنى پاش قىلىش، ئۇمۇمەن كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ رەھبەرلىك ئورنىدىن پايدىلىنىپ ئېغىر جىنايەتلەرنى قىلغانلارنىڭ ئەپتى - بەشىرىسىنى ئېچىش تەلەپ قىلىندى. ئەينە شۇ دەۋردە ئا. قاسىموۋنىڭ بىۋاستە تەشەببۇسى بىلەن موشۇ ماۋزۇدىكى ماتېرىياللار ئۇدۇم «يېڭى ھاياتتا» بېرىلىپ گېزىتخانلارنىڭ كوپلىگەن ئىنكاسلىرىنى پەيدا قىلغان ئىدى.

ئالىمجان قاسىموۋ 1932 - ژىلى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چارىن يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ 1956 - ژىلى قازاقىستان دولەت ئۇنىۋېرسىتىتىنىڭ تارىخ - فىلوسوفىيە فاكۇلتىتىنى پۈتتۈرۈپ ئوز يۇرتىدا مەكتەپتە مۇئەللىم، ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلىدى، ئاندىن ئۇيغۇر ناھىيەلىك كومسومول كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى، ئوز يۇرتى چارىندا سۋېردلوۋ نامىدىكى كولخوز پارتكومىنىڭ كاتىبى بولۇپ ئىشلىدى. ئالمۇتا ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ئا. قاسىموۋنىڭ تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتىنى كورۇپ ئۇنى ئالمۇتا ئالىي پارتىيە مەكتىۋىگە ئوقۇشقا يوللايدۇ. ئۇ پارتىيە مەكتىۋىنى پۈتەرگەندىن كېيىن قازاقىستان كومپارتىيەسى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك كومىتېتىغا خىزمەتكە ئەۋەتىلىدۇ. ئا. قاسىموۋ ئوبكومدا ھە دېگەندە لېكتور، ئاندىن ئىنسترۇكتور بولۇپ ئۈنۈملۈك ئىشلەيدۇ. كېيىنرەك ئۇ قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ فىلوسوفىيە ۋە ھوقۇق ئىنستىتۇتىدا ئاسپىرانتۇرىدا ئوقۇپ، ئاسپىرانتۇرىنى 1971 - ژىلى پۈتتۈرىدۇ ۋە «يېڭى ھاياتقا» ئىشقا كەلگىچە، يەنى 1975 - ژىلغىچە ئالمۇتا ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتىدا ئىشلەيدۇ.

ئۇ 1980 - ژىلى «ئاھالىنىڭ مىگراتسىيە تەسىرىدىن مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ يېقىنلىشىشى» دېگەن ماۋزۇدا دىسسېرتاتسىيە ياقلاپ فىلوسوفىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى ئۇنۋانىغا سازاۋەر بولدى.

ئۇ ئايالى خىلىچەم بىلەن ئۈچ بالىنى قاتارغا قوشقان. ئوغلى راسۇل 1989 - ژىلى ئالمۇتىدا يۈز بەرگەن چوڭ ئوت كېتىش ئاپىتىدە ئوت ئوچەرگۈچىلەر قاتارىدا بولۇپ، كوپلىگەن ئادەملەرنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىشقا قەھرىمانلارچە ھەرىكەت قىلىپ ھالاك بولىدۇ. س س س ر ئالىي كېڭىشى پرېزىدۇمى ئوت ئوچىرىشتە كورسەتكەن قەھرىمانلىغى ئۈچۈن راسۇل قاسىموۋنى (ۋاپاتىدىن كېيىن) قىزىل يۇلتۇز ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىدى.

ئا. قاسىموۋ 1993- ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان ئىدى. ئالىمجان ئاكا 1995 - ژىلى پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلدى.

يادىكار سابىتىي.

ياخشىنىڭ ياخشىلىغىنى ئېيت

ئۇنى يۇرت ئەزىزلەيدۇ

ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان ھەر بىر مەھەللە - يېزىلاردا ئەينە شۇ يۇرت - جامائەتنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، ئەل ئارىسىدا ئابرويى قازانغان يۇرتداشلىرىمىز ئاز ئەمەس. مۇنداق مېھرى دەريا، كوڭلى پاك ئىنسانلار يۇرتتىكى ھەر بىر ئائىلىنىڭ شاتلىغىمۇ، غەم - قايغۇسىمۇ ئورتاق بولۇپ، ژىراقتىن يېقىنلاشتۇرۇپ، كىشىلەر قەلبىنىڭ تورىدىن ئورۇن ئالىدۇ. ھەر بىر يۇرتنىڭ ژىگىت بېشى، تەرەققىپەرۋەر دىنىي زاتلىرىدىن ئىمام، مەزىنلەر، قەبرىستانلىققا مەسئۇل ژىگىت بېشىنىڭ ئورۇنباسارى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى شوبىلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئاقساقاللار كېڭەشلىرىنىڭ رەئىسلىرى ئوخشاش ئادەملەر بىز ژۇقۇرىدا تەكىتلىگەن بارلىق ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ مۇسىبەت - ھەر بىرىمىز ئۈچۈن ئېغىر جۇدالىق. مۇنداق ئېغىر ۋاقىتلاردا بىزگە بىرىنچى بولۇپ ئەينە شۇ يۇرت مونتىۋەرلىرى كوڭۈل ئېيتىپ، يول كورسىتىدۇ. ئەندى ژىگىت بېشىنىڭ قەبرىستانلىققا مەسئۇل مۇئاۋىنى بولسا قىشنىڭ قەھرىتان سوغىدىمۇ، يازنىڭ تونۇر تەپتىدەك ئىسسىغىدىمۇ كور كولاپ مۇردىنى بەلگۈلەنگەن ۋاقىتتىن كېچىكتۈرمەي دەپىن قىلىش ئىشىنى بەجىرىدۇ. ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئورۇنلاشقان درۇژبا مەھەللىسىدە تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋ قىرىق ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت بويان ژىگىت بېشىنىڭ قەبرىستانلىققا مەسئۇل مۇئاۋىنى بولۇپ ئۈنۈملۈك ئىشلەپ، يۇرت - جامائەت ھورمىتىگە بولۇنگەن ئىنساندۇر.

تۇرسۇن ئاكا 1959 - ژىلى ش ئۇ ئار - دىن قازاقىستان دىيارىغا كوچۇپ چىقىپ درۇژبا مەھەللىسىگە ئورۇنلاشقان ئىدى. ئۇ بۇ يەردە ستالىن كولخوزىدا (كېيىنرەك «ئاقساي» نەسىللىك مال زاۋۇدى)كوكتاتچىلىق بىرىگادىسىدا ئىشلىدى. تۇرسۇن ئاكىنىڭ كىچىك پېئىل، كەمتەر ۋە ئىشچانلىغىنى بايقىغان يۇرت موتىۋەرلىرى - ئورۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى نودەربەك، سونۇربەك قادىروۋلار، ئىلاخۇن ۋېلاخونوۋ، ئابدۇللا ئىسرائىلوۋ كەبى كىشىلەر ئۇنى مەھەللىنىڭ ژىگىت بېشى رېھىم ئاكا زاكىروۋنىڭ قەبرىستان ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇئاۋىنى قىلىپ سايلاشنى تەۋسىيە قىلدى. شۇنداق قىلىپ ما. تا 1961 - ژىلدىن بۇيان تۇرسۇن ئاكا ئىلاخۇنوۋ يۇرت موتىۋەرلىرى ئىشىنىپ تاپشۇرغان قىيىن، جاۋاپكەرلىك ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كەلمەكتە.

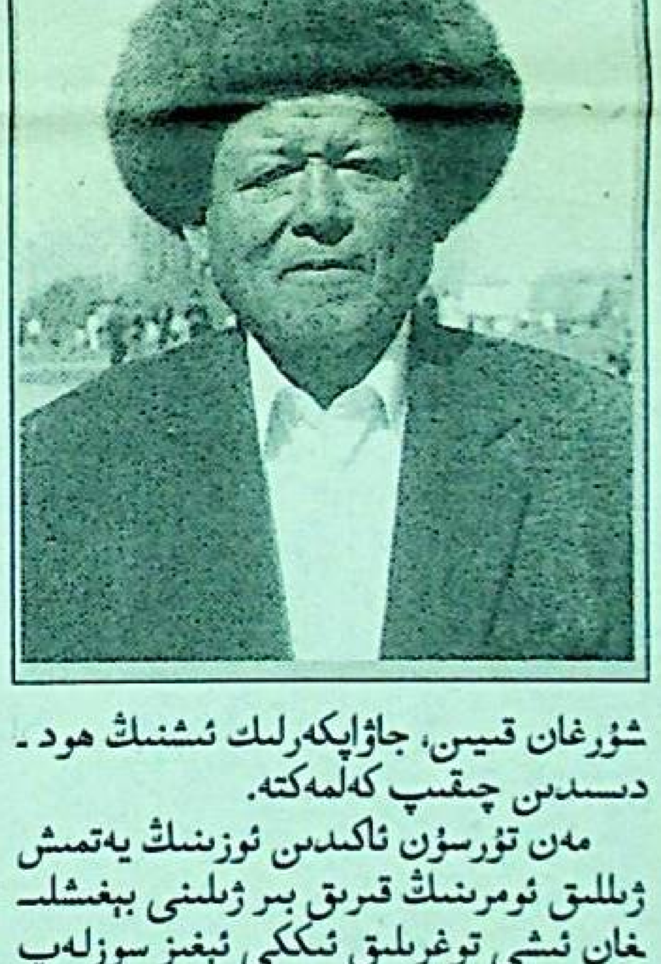

مەن تۇرسۇن ئاكىدىن ئوزىنىڭ يەتمىش ژىللىق ئومرىنىڭ قىرىق بىر ژىلىنى بېغىشلىغان ئىشى توغرىلىق ئىككى ئېغىز سوزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمدا ئۇ: يادىكار ئۇكا،يۇرت چوڭلىرى دۇئا بېرىپ ماڭا موشۇ درۇژبا مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىغىنى تەرتىپكە سېلىپ، بۇ پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلغانلارنى يەرلەش ئوخشاش ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى تاپشۇرغان ئىدى. مانا كوپ ژىلدىن بېرى موشۇ ئەل ئىشىنى قىلىپ كېلىۋاتىمەن. ئەگەر يۇرتۇم مەندىن رازى بولسا، مەن ئوزەمنى بەختلىك ئادەم دەپ ھېساپلايمەن، - دېدىدە، بولدى دېگەندەك جىم بولۇپ قالدى. ھە، ھەقىقىي كەمتەر ئادەملەر ئەل ئۈچۈن قىلغان ئىشىنى مىننەت قىلىپ، ئۇنى كوپتۈرۈپ ماختانمايدۇ. مەن تۇرسۇن ئاكىنىڭ شۇك بولۇپ قالغان چېغىدا ئىختىيارسىز شائىر ئارسلاننىڭ:

بۇ ئوتكۈنچى ئالەم، ئوتىمىز چاپسان،
كىملەردىن قالمىغان ئىدى بۇ جاھان.
ئەل ئۈچۈن ئىشلەيلى، پەقەت ئەل باقى،
قايتا كەلمەكلىك يوق، كەتمەكلىك ئاسان.

- دېگەن رۇبائىسى ئېسىمغا ئالدىم.

مەن تۇرسۇن ئاكا ئىلاخۇنوۋنىڭ درۇژبا مەھەللىسىدىكى قەبرىستانلىقنى تەرتىپكە كەلتۈرۈشتىكى ئىشلىرى توغرىلىق يۇرتىمىزنىڭ ئىمامى ئابباس قارى ھاجىمغا مۇراجەت قىلغىنىمدا ئۇ موتىۋەر زات مونۇلارنى سوزلەپ بەردى:

- تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋ درۇژبا مەھەللىسىدە يۇرتداشلار ھورمەت قىلىدىغان ئىنسانلارنىڭ بىرى. ئۇ 1961 - ژىلى ژىگىت بېشى رېھىم زاكىروۋنىڭ قەبرىستان ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇئاۋىنى بولۇپ بەلگۈلىنىپ، ئوزىنىڭ ھالال ئەمگىكى بىلەن ئەل ئىناۋىتىگە سازاۋەر بولغان.مەن پەقەتلا بىر مىسالنى كەلتۈرۈسەم ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمغا ياخشى دەلىل بولىدۇ دەپ ئويلايمەن. 1964 - ژىلى يۇرت موتىۋەرلىرى باش قوشۇپ، 1935 - ژىلدىن مەۋجۇت قەبرىستانلىقنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش، ئەجداتلىرىمىز- ئاتا - ئانىلىرىمىز، قېرىنداشلىرىمىز ياتقان قەبرىلەرنى مال - ۋاران ۋە باشقا ھايۋانلارنىڭ دەسسەپ - چەيلىشىدىن، خارابىلاشتۇرۇشىدىن ساقلاش ئۈچۈن ئۇنى قورشاشنى قارار قىلىپ يۇرتداشلاردىن ئىئانە توپلىدى. توپلانغان پۇلغا بېتون سېتىپ ئېلىندى. ئەندى تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋ 18 ياشلىق بىر ئوغلى بىلەن 1964 - ژىلى ئاپرېلدىن 1966 - ژىلى سېنتەبرگىچە ئۇزۇنلىغى 700 مېتر، ئېگىزلىكى 2 مېتر، قېلىنلىغى 25 سانتىمېتر كولەمدىكى قاشانى قۇيۇپ چىقتى. ئىككى ژىلدىن ئوشۇق قىلغان بۇ ئەمگىكى ئۈچۈن ھېچكىمدىن ھەق تەلەپ قىلمىدى. پەقەت ئايرىم ساخاۋەتلىك ئىنسانلار ئازغىنا پۇل ئىئانە قىلدى خالاس.بۇ ئېيتماققا ئاسان، لېكىن ئىنتايىن چوڭ، كوپ كۈچ تەلەپ قىلىدىغان ئىشتۇر. تۇرسۇن ئوغلى بىلەن ھەر كۈنى بەش - ئالتە ماشىنا بېتوننى ئوپالوپكا - قېلىپلارغا قۇيۇپ ئىشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئەجرىنى يۇرت - جامائەت ھېچ قاچان ئۇنتۇمايدۇ.

يۇرت موتىۋەرى ئابباس قارى ھاجىمنىڭ تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋ توغرىلىق ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى قەغەز بېتىگە چۈشىرىۋېتىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر ئالىمى، يازغۇچى ۋە شائىر ئابدۇرېھىم ئوتكۈرنىڭ:

ئومۇر مەنزىلى ئاق قەغەزگە ئوخشار،
ھەر باسقان قەدەمدىن بىر ئىزنىڭ قالار.
يا ماختان، يا ئوكۈن، ئوزەڭنىڭ ئىشى،
ئەڭ ئادىل ھوكۈمنى ئەل ئاڭا يازار.

- دېگەن رۇبائىسى ئېسىمغا كەلدى. ھە، ھەر قانداق ئادەمنىڭ قىلغان ئەجرىگە شائىر ئېيتقاندەك، ئەڭ ئادىل ھوكۈمنى پەقەتلا ئەل چىقىرىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شائىر ئابدۇرېھىم قاسىم بىر رۇبائىسىدا:

ئۇن قىلار ئومرۇڭنى ژىللار تۈگمىنى،
خالىساڭ مەيلى چاچ، مەيلى تۆك مېنى.
ۋە لېكىن بارىمنى سوزلىگىن ئەينەن،
توگە دەپ كورسەتمە بىر تال تۈگمىنى.

- دەپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئىشىغا ئادىل،لىللا باھا بېرىش كېرەكلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. ھە، تۇرسۇن ئاكا ئىلاخۇنوۋنىڭ ئەجرىگە درۇژبىلىقلار پەقەتلا ژۇقۇرى باھا بېرىدۇ، خالاس.

* * *

27 - ئوكتەبر يەكشەنبە كۈنى ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى 153 - كوپ ساھالىق ئۇيغۇر گىمنازىيەسىنىڭ كلۇبىدا يۇرتداشلار تۇرسۇن ئاكا ئىلاخۇنوۋنىڭ 70 ياشلىق تەۋەللۇدىنى تەنتەنىلىك نىشانلىدى. بۇ ژىغىننى درۇژبا مەھەللىسى يەرلىك ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ رەئىسى تەلئەت ئابدۇللايېۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ، ت. ئىلاخۇنوۋنىڭ ئەمگەك پائالىيىتى توغرىلىق يۇرت ئىمامى ئابباس قارى ئاكىغا سوز بەردى، ئۇ يۇبىلەر توغرىلىق تەپسىلىي توختىلىپ: بىز خەلقىمىزگە، يۇرتىمىزغا ئەجرى سىڭگەن ئىنسانلارنى ئۇلار ھايات ۋاقتىدا ھورمەتلەشنى بىلەيلى. تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋتەك ئىنسانلار ئەل قەلبىنىڭ تورىدىن ئورۇن ئالىدۇ، دەپ تەكىتلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن نوۋەت بىلەن سوزگە چىققان بەستىكار كومپوزىتور سىلىماخۇن زەينالوۋ، ئاۋېزوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى زاماندىن رەخمانوۋ، ئالمۇتا شەھىرى مامىر مىكرورايونىدىن رەخىم مۇزەپپەروۋ، 12 - مىكرورايوندىن ئەبەيدۇللا ئاكا، 1- مىكرورايوننىڭ ژىگىت بېشى ۋاپاخان قۇربانوۋ، درۇژبىلىق ئەكرەم نىيازوۋ، ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى 153 - كوپ ساھالىق ئۇيغۇر گىمنازىيەسىنىڭ مۇدىرى شاۋكەت ئومەروۋ، سەنئەتكار ئاقمۇللا مەمروۋ ۋە باشقىلار تۇرسۇن ئاكا ئىلاخۇنوۋ توغرىلىق قەلب سوزلىرىنى ئىزھار قىلدى ۋە يۇبىلەرگە باھالىق سوغىلارنى ھەدىيە قىلدى. ئابباس قارى ھاجىم درۇژبا مەسچىتى نامىدىن، تەلئەت ئابدۇللايېۋ درۇژبا يۇرت جامائىتى نامىدىن يۇبىلەرگە باھالىق سوغىلارنى تاپشۇردى. شۇنداقلا ئالمۇتا شەھىرى ئاۋېزوۋ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى تۇرسۇن ئىلاخۇنوۋنىڭ جامائەتچىلىك پائالىيىتىنى ژۇقۇرى باھالاپ 70 ياشقا تولغانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەن پەخرىي يارلىق بىلەن مۇكاپاتلىغان.پەخرىي يارلىقنى ھاكىم نامىدىن درۇژبا مەھەللىسى ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ رەئىسى تەلئەت ئابدۇللايېۋ تاپشۇردى. يۇبىلەرغا بېغىشلانغان مەجلىس 153- كوپ ساھالىق ئۇيغۇر گىمنازىيەسى ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەركىپ تاپقان سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ كونسېرتىغا ئۇلاشتى.

يادىكار سابىتىي.

بەختلىك ئائىلىنىڭ ئاتىسى

ئالمۇتا شەھىرى قارىسۇ مەھەللىسىدە يۇسۇپ ئىبراگىموۋنى يۇرتداشلىرى ئالاھىدە ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ.يۇسۇپ ئاكىنىڭ تەغدىرى ئوز ۋەتەنداشلىرىنىڭ تەغدىرىدىن پەرىق قىلمايدۇ.ئۇيغۇرلار دىيارىدا 1944 - ژىلى پارتلىغان مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا قاتنىشىپ قاتاردىكى جەڭچىدىن مىللىي ئارمىيە كاپىتانى بولدى. ئۇ چىلپەكزە، شىخولارنى گومىنداڭچىلاردىن ئازات قىلىش جەڭلىرىدە كورسەتكەن جەسۇرلىغى ئۈچۈن «باتۇرلىغى ئۈچۈن» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان.

كېيىن يۇسۇپ ئاكا ھەربىي سەپتىن بوشاپ ساقچى، باجخانا خادىمى بولۇپ ئىشلىدى. 1962 - ژىلى يۇسۇپ ئىبراگىموۋ ئائىلىسى بىلەن قازاقىستانغا كوچۇپ چىقتى ۋە قارتورۇق يېزىسىدا تاماكا ئوستەردى. كېيىنرەك شەھەر ئەتراپىغا كوچۇپ كېلىپ تومۇر يولدا، نان زاۋۇدىدا ئىشلەپ ھالال ئەمگىكى ئۈچۈن مېدال ۋە پەخرىي يارلىقلار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

ئۇ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقىپمۇ بوش يېتىۋالمىدى، يۇرتداشلىرى ئارىسىدا ماھىر ياغاشچى سۈپىتىدە تونۇلدى. يۇسۇپ ئاكا كىچىكىدە ھەۋەس قىلغان ۋە بىر ئاز شۇغۇللانغان مىللىي ساز ئەسۋاپلارنى ياساش بىلەن بەنت بولۇشقا باشلىدى.

يۇسۇپ ئىبراگىموۋ مەرھۇم رەپىقىسى ئىبادەتخان بىلەن بەش پەرزەنتنى قاتارغا قوشتى. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى ئىككى مەھەللىنىڭ ژىگىت بېشى. ئاسىمجان ئاينابۇلاق، ئالىمجان بولسا «تۇۋەنكى پەتلىتكا» مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى. ئەندى يۇسۇپ ئاكا بولسا بالىلىرى، نەۋرىلىرى بىلەن قۇۋۇلىشىپ ياشىماقتا.

زۇمرەت ئابدىرىموۋا.

مۇھاجىرەتتىكى ۋەتەنداشلار ھاياتىدىن

ئۇنىڭ ئەل ئۈچۈن سىڭدۈرگەن ئەجرى ئاز ئەمەس

بىز ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن ئىناقلىقنىڭ ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنىڭ ئۈلگىسى بولۇپ كەلگەن، ئۆتمۈشلەردە دۇنيا مەدەنىيەتلىرىگە مەلۇم ھەسسە قوشقان مىللەتمىز. بىزدىن يېتىشىپ چىققان دانا ئالىم، ئەدىبلەرمۇ ئاز ئەمەس. ئەپسۇسكى، يېقىنقى تارىخىمىزدىن بېرى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئالىيجاناپلىق بىلەن ئىناقلىقنىڭ ئورنىنى مەنمەنلىك بىلەن ئىناقسىزلىق ئالغانلىقتىن بىر - بىرىمىزنى قەدىرلەش روھى بىزدە ئاجىزلىشىپ قالغان. نەتىجىدە، بېشىمىزغا كەلگەن تەلەيسىزلىكلەر كۈنسېرى ئاشقان.

خەلقىمىزنىڭ ئەينە شۇنداق جانكۆيەر زىيالى ئەزىمەتلىرىنى قەدىرلەش، ئۇلارنىڭ تۆھپىلىرىنى تونۇشتۇرۇش ئەينى ۋاقىتتا ئۆزىمىزنى ھۆرمەتلىگەنلىك ۋە ئۆزىمىزنى تونۇتقانلىق دەپ ئويلايمەن. ئاللا تائالا «قۇرئان كەرىمدە» پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىش ئارقىلىق بىزگە تەلىم بېرىپ: «ئاللانىڭ ساڭا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بەرگىن» دەپ كۆرسەتكەن (زۇھا سۈرىسى 11 - ئايەت)، ئەلۋەتتە. شۇ مەخسەتتە خەلقىمىزنىڭ ئىزگۈ نىيەتلىك، جانكۆيەر ئەزىمەتلىرىدىن بىرىنى تونۇتماقچى بولۇپ، ئالدى بىلەن مىللىتى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇنۇتقان، پاك دىيانەت بىلەن چىن ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ ئۈلگىسى بولۇپ كېلىۋاتقان قەدىردان ئۇستازىمىز رەھمەتۇللا ئانايەتۇللا تۈركىستانىي توغرىلىق ئىككى ئېغىز سۆز قىلماقچىمەن.

ئىمان ئېتىقاتلىق، ئەقىل پاراسەتلىك، ژۈرىكىدە جاسارەت ۋە ئىرادە مۇجەسسەملەنگەن ئىنسانلارنىڭ ئاللا يولىدا، ۋەتەن ۋە خەلق يولىدا كېچە - كۈندۈز ھارماي - تالماي قىلىۋاتقان ئەمگەك - ئەجىرلىرىگە ئاپىرىن ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇستاز رەھمەتۇللا ئانايەتۇللا تۈركىستانىي ئەينە شۇنداق قىممەتلىك ئىنسانلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغان، دېسەم ھېچ مۇبالىغە بولماس.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي پاكىستاندا تۇغۇلغان بولۇپ، ئاتا - ئانىسى شەرقىي تۈركىستاندىن ھەج قىلىش ئۈچۈن مەككىگە كېلىپ، بەزىبىر سەۋەبلەر تۈپەيلى ئۇلار ئانا ۋەتەنگە قايتىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ چاغدا رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئەندىلا ئۈچ ياشقا كىرگەن ئىدى. رەھمەتۇللا تۈركىستانىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا دادىسى ۋاپات بولىدۇ. شۇندىن بېرى ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى ۋە پەرۋىشچىسى بولغان مەرھۇم ئاتىسىدىن ئايرىلغان بولىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋۇكلەنگەن ئائىلە مەسئۇلىيىتى ۋە قىيىنچىلىقلار ئۇنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدىكى ئىرادىسىنى ھېچ بوشاشتۇرالمايدۇ، بەلكى ئۇ ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى، مۇقەددەس دىنى ھەم ئەزىز مىللىتى ئۈچۈن يارامىلىق ئادەم بولۇشتىن ئىبارەت ئىزگۈ نىيىتى ۋە مۇستەھكەم ئىرادىسى بىلەن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بىر تەرەپتىن ئائىلىسىنىڭ مەئىشەتى ئۈچۈن تەر تۆكۈپ ئىشلىگەچ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوقۇشنى ئەلا دەرىجىدە ئوقۇپ پۈتتۈرىدۇ.

رەھمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ كىچىكىدىنلا قەلەم ماھارىتى كۈچلۈك بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ تالانت - قابىلىيىتىنى ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىن باشلاپلا نامايان قىلىپ كەلگەندى. ئوقۇغۇچى چاغلىرىدىلا سەئۇدىيە ئەرەبىستانىنىڭ چوڭ گېزىت، ژۇرناللىرىدا ئۇنىڭ ماقالىلىرى ئېلان قىلىنىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىزغىنلىقىنى قوزغاپ كېلىدۇ. ئۇ 1981 - يىلىغىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. شۇ يىلى سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئالتە كىشىلىك مەخسۇس ھەيئەت تەركىبىدە ئۆزىنىڭ ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستانغا زىيارەت قىلىدۇ. شۇ قېتىم ئۇستاز رەھمەتۇللا ئۆزىنىڭ ژۇقۇرى قابىلىيىتى ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتىكى پەزىلەتلىرى بىلەن ھەيئەتتىكىلەرنى قايىل قىلغان. ھەيئەت ئەزالىرى ئۇنى خەلقئارا ئىسلام مەركىزى - «رابىتول ئىسلام»غا ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. شۇندىن بېرى ئۇ «رابىتول ئىسلام»دا ھەر خىل بۆلۈم باشلىقلىقى خىزمەتلىرىنى ئۆتەۋاتىدۇ. ئىش بابىدا ئامېرىكا، ئاسىيا، جۇمھۇرىيەتلىرىنى ۋە باشقا ئەللەرنى زىيارەت قىلىپ، تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ھۆددىسىدىن چىقىپ، ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مۇكاپاتلىنىدۇ. ھازىر ئۇ سەئۇدىيە ئەرەبىستانى «رابىتول ئىسلام» باش كاتىپى ھەمكارىنى باشقۇرماقتا.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي كىچىكىدىن ئانا ۋەتىنىنىڭ ئەھۋالىغا كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ قىبلىگاھى بولغان ئۇلۇغ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە ئوقۇپ تەربىيە ئالغانلىقى، ئۇنىڭ قەلبىدە چىققان سەممىي ۋە پەرۋەرلىك ئۇنىڭ ئىخلاسمەنلىك يولىغا يەتكەن. ئۇ پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىنىي جەھەتتىكى ئېھتىياجلىرىنى ھەل قىلىش يولىدا ئەجىر سىڭدۈرۈش بىلەن بىر قاتاردا، ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسىدىمۇ خىزمەتلەرنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزىنىڭ مول بىلىمى ۋە كۈچلۈك قەلەم ماھارىتى بىلەن ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى، دۇنيادىكى باشقىمۇ ئېزىلگەن مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ داۋاسى ھەققىدە ھەر خىل تەخەللۇسلار بىلەن نەشر قىلىنغان نەچچە ئونلىغان قىممەتلىك ئەسەرلەرنىڭ ۋە ئۇرغۇنلىغان ئىلمىي ماقالىلارنىڭ مۇئەللىپى. ھازىرمۇ ئۇ ئىزچىل تۈردە قەلەم كۈرىشىنى داۋام قىلدۇرماقتا.

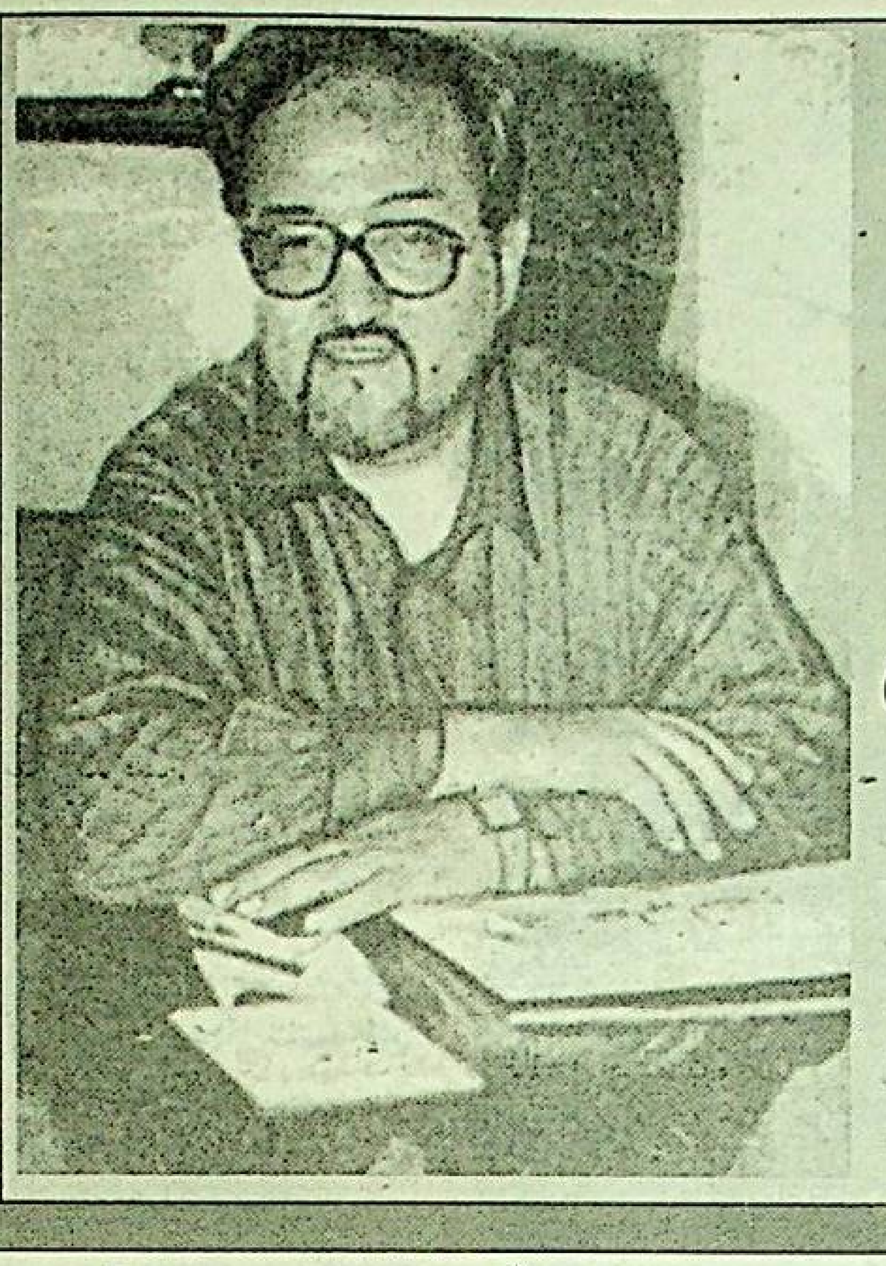

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزىنىڭ ئانا تىلى - ئۇيغۇر تىلىنى ۋە ئىككىنچى ئانا تىلىغا ئايلانغان ئەرەب تىلىنى مۇكەممەل بىلگەنلىكى سىرتىدا، تۈرك، ئىنگلىز، فرانسۇز ۋە ئوردۇ تىللىرىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ ھەم بىمالال سۆزلەيدۇ. شۇ سەۋەپتىنمۇ ئۇنىڭ ھەر خىل بىلىم ساھالىرىدىن ۋە دۇنيانىڭ ۋەزىيىتىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇش پۇرسىتى كۆپ بولغان.

چەت ئەللەردىكى ۋەتەن داۋاسىنى قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىمۇ ئۇستاز رەھمەتۇللانىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن يار - يۆلەك بولۇشى سايىسىدا مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشىپ كەلمەكتە. چەت ئەللەردە ۋەتەن داۋاسىنى قىلىۋاتقان ۋە ئوقۇشتا قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگەن بەزى ۋەتەنداشلار ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ ياردىمىگە ۋە قوللىشىغا ئېرىشىپ كەلمەكتە.

رەھمەتۇللا تۈركىستانىي دىن ۋە ۋەتەن يولىدا ياخشى ئىشلارنىڭ باشلامچىسى بولدى. ئۇ سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرى فوندىنىڭ تەسىس قىلىنىشىدا باشلامچىلىق رولىنى ئوينىدى. ئۇنىڭ ھارماي - تالماي ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە كۆپلىگەن ئۇيغۇرستانلىق ياشلار دۇنيانىڭ ھەر قايسى دۆلەتلىرىدە بىلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئېگە بولدى. ئوقۇشنى تاماملىغانلار ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا دىن ۋە مىللەتكە خىزمەت قىلىش سېپىگە قوشۇلدى.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزىنىڭ ۋەتەن داۋاسى ۋە دىن تەشۋىقاتىغا بولغان سەممىي ئىخلاسىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قازاقىستان، گېرمانىيە، تۈركىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى ۋەتەنداشلارنىڭ گېزىت ۋە ژۇرناللىرىغا ماددىي ھەم مەنىۋى ياردەملىرىنى ئۈزمەي كەلدى.

ئۇ ئانا ۋەتەندىكى خەلقىمىزنىڭ دىنىي كىتابلارغا بولغان زور ئېھتىياجىنى سېزىپ، مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارغا خەلقنى دىنىي كىتابلار بىلەن تەمىنلەشكە تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىرگە، ئۆزى «ئىلىم ۋە ئىمان» ناملىق كىتاۋىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن يېزىپ چىقىدۇ. ئۇستازنىڭ مەزكۇر كىتاۋى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان تۇنجى دىنىي كىتاپ ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار ئىشى چەت ئەللەردىكى قەلەمداش شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى دىنىي كىتابلارنى يېزىش ۋە ئانا ۋەتەنگە ئەۋەتىپ خەلقىمىزنىڭ دىنىي ئېھتىياجىغا ياردەم قىلىش روھىنى ئويغاتتى. نەتىجىدە، ھازىرغا قەدەر يۈزدىن ئارتۇق ئۇيغۇرچە دىنىي كىتاپ بارلىققا كەلدى.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتى ئالدىدىكى ژۇقۇرى ئابرويى ۋە شان - شەرىپى، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك شەخسلەر بىلەن بولغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ياخشىلىقى سەۋەپلىك سەئۇدىيە ئەرەبىستان تەۋەسىدىكى باشقىمۇ ژۇقۇرى ئۇنۋانلىق شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ۋەتەنداشلارنىڭ تەغدىرىگە باغلىق ئىشلارنى ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزى يالغۇز ھەل قىلىپ كەلمەكتە. ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئانا ۋەتەندىكىلەرنىڭ ئارزۇسىغا بىنائەن، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى مەككە مۇكەررەمە رادىوستانسى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمىنىڭ كۈندىلىك بىر سائەتلىك ئاڭلىتىشنى ئىككى سائەتكە كۆپەيتىش ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى راۋان سۆزلەيدىغان ياشلار بىلەن بۇ بۆلۈمدە ئىشلەيدىغانلارنىڭ سانىنى ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلىنى ھۆكۈمەتنىڭ تېگىشلىك ئورگانلىرى ئارقىلىق ھەل قىلدى، مىسىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن ئىككى ياشنى رادىوستانسىيەگە ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى يولىدا قەلەم كۈرىشىنى ئۈزمەي داۋاملاشتۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇ بىر قانچە يىلدىن بېرى ھەر خىل تەخەللۇسلار بىلەن كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقتى. ئۇ ھازىرمۇ ئىزدىنىش ۋە يېزىش يولىدا ئىزچىل ئىشلەۋاتماقتا.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي بۇرۇندىن تا ھازىرغىچە ھەر قايسى دۆلەتلەردە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىردىن - بىر كۆيۈمچان ئاتىسى ۋە مېھرى - شەپقەتلىك ئۇستازى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇ چەت ئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانداقلا بىر قىيىنچىلىغى بولسا ھەل قىلىپ، ماددىي ھەم مەنىۋى جەھەتتىن ياردىمىنى بەرمەكتە.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ ژۇقۇرىقى ئۇلۇغۋار پائالىيەتلىرى بىلەن ئۈلگىلىك ئىش - ئىزلىرى پەقەت ئۇنىڭ كامالىغا يەتكەن گۈزەل ئەخلاقى ۋە ئالىيجاناپ خىسلىتىنىڭ نەتىجىسى ئىدى. مەسىلەن:

دىيانەت سۆزى كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئېتىقاتىدا، ئىسلام پەرىزلىرىدىن بولغان چەكلىك ئىبادەتلەر، خۇسۇسەن بەش ۋاقىت نامازنى ئادا قىلىش دەپ چۈشىنىلىدۇ. ئىسلام تەلىماتى بويىچە، دىيانەت - ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللا تەرىپىدىن ئىنسانىيەتكە ئېلىپ كەلگەن پارلاق دىنىنىڭ بىر پۈتۈن تەرەپلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئەخلاق دەستۇرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىسلام پەرىزلىرىنى ئورۇنلاشمۇ زورۇر، ئەلۋەتتە. ئەمما ھەقىقىي مۇسۇلمانچىلىقنىڭ تەقەززاسى مەزكۇر پەرىزلەرنى ئورۇنلاش بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. ھازىر كۆپۈنچە مۇسۇلمانلار بەش ۋاقىت ناماز ئوقۇيدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ باشقىمۇ تەرەپلىرى، جۈملىدىن ئەخلاقى ئىسلام تەلىماتىدىكى دىيانەتكە ۋەكىللىك قىلالامدۇ؟ بەزى كىشىلەر ئۈچۈن بەش ۋاقىت ناماز ئوقۇش ئادەتنىڭ ئورنىدا بولۇپ قالغانلىقتىن، ناماز ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا تەسىر قىلالمىغان.

مېنىڭ ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىينى دىيانەتلىك دېگىنىم ئىسلام تەلىماتىدىكى ھەقىقىي دىيانەتنى مەخسەت قىلىدۇ. مەن ئۇ كىشىدە ھەقىقىي دىيانەتنىڭ ئۈلگىلىرىنى كۆرگىنىم ئۈچۈن شۇنداق دەيمەن. پاك دىيانەتنىڭ بىر مىسالى، كىشىنىڭ ھەر ۋاقىت ئاللا بىلەن بولۇشى ۋە باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى ئىمانىنىڭ بىر پارچىسى دەپ ھېس قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزى كەمتەر، خۇش چاقچاق ئىنساندۇر.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي بالىلىق چېغىدىن باشلاپ ئۆزى تىرىشچان ۋە مەسىلىگە جىددىي قارايدىغان خىسلەتكە ئېگە بولغانلىقتىن، باشقىلارنىڭ مەسىلىسىنى خۇددى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشىدەك بىلىپ، دەرھال ھەل قىلىشقا كىرىشىدۇ ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلمىغىچە ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشلىرىنى ۋاقىتلىق ئۇنتۇيدۇ. ئادەتتە رەھمەتۇللا تۈركىستانىيدەك خىزمەت مەرتىۋىسى ژۇقۇرى، ئىشلىرى ئالدىراش ۋە ۋاقتى قىس كىشىلەرنىڭ ھەر كىمنىڭ يازغان قالايمىقان خەتلىرىگە بىر - بىرلەپ تولۇق جاۋاپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەمما ئۇستاز رەھمەتۇللاغا خەت يازغان ھەر قانداق ئادەم ئۇنىڭ جاۋاۋىنى ۋاقتىدا ئالىدۇ. ھەتتا ئۇ ئوقۇغۇچىلاردىن كەلگەن ئۇرغۇن خەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ۋاقتىدا جاۋاپ بېرىپ، سورىغانلىرىنى ھەل قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

رەھمەتۇللا تۈركىستانىي چوڭقۇر مەسئۇلىيەتچان بىر كىشى بولۇپ، ئۇلۇق دىنىمىزغا، ئانا ۋەتەنگە ۋە مىللەتكە قارىتا مەسئۇلىيىتىنى ھەر دايىم ھېس قىلغانلىقتىن، ئۆز ۋىجدانى ئۇنىڭغا ۋۇكلىگەن بۇ مەسئۇلىيەتلەرنى كۆتۈلگەندىن ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ كەلمەكتە.

ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۆزىنىڭ راستچىللىقى ۋە چىنلىقى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بۇ گۈزەل ئەخلاقى ھەر كىمنى قايىل قىلماي قالمايدۇ.

ئۇ ئۆز ۋەدىسىگە ۋاپادار ئىنسان. ھېچ كىم ئۇنىڭ بىرەر ئىشنى ئورۇنلاشقا ياكى بىرەر كىشى بىلەن ئۇچرىشىشقا ۋەدە بېرىپ ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

رەھمەتۇللا تۈركىستانىي ئۈچۈن كىتاپ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقتۇر. سەئۇدىيە ئەرەبىستانى شارائىتىدا باشقىلار بار كۈچى بىلەن مال - دۇنيا توپلاش ئاۋارىچىلىقىدا ژۈرسە، ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي كېرەكلىك كىتاپلار ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى توپلاش يولىدا پۇل سەرىپ قىلىش ۋە قىممەتلىك ۋاقىتلىرىنى كىتاپ ئوقۇش ھەم يېزىشقا ئاتاش بىلەن مەشغۇلدۇر.

دۇنيادا ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە، دىنىغا ۋە خەلقىگە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەلۇم بۇرچى بولىدۇ. ئەمما كۆپلىگەن كىشىلەر بۇ ئۇلۇغۋار بۇرچىنى ھېس قىلمايدۇ. ئەگەر دۇنيادا ھەممىلا ئادەم ۋاپادار بولىدىغان بولسا ئىدى، ھازىرقى بۇ دۇنيانىڭ ۋەزىيىتى باشقىچە بولغان بولاتتى. شۇنداقتىمۇ جانابى ئاللا ئۆز مەرھەمىتى بىلەن ھەر مىللەتتىن بىر قانچە نادىر شەخسلەرنى چىقىرىدىكەن، ئۇلارنىڭ مېھنەتلىرى بىلەن شۇ مىللەتنى يۆلەيدىكەن. ئۇستاز رەھمەتۇللا تۈركىستانىي خەلقىمىزنىڭ ئەينە شۇنداق ۋاپادار پەرزەنتلىرىنىڭ بىرىدۇر.

بىز قەدىردان ئۇستازىمىز رەھمەتۇللا تۈركىستانىيغا ئۇزۇن ئۆمۈر، ئۆز پائالىيىتىدە يەنىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.

مۇھەممەد يۈسۈپ.
جىددە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى.

جىبران خەلىل جىبران ھېكمەتلىرىدىن

* گۈزەللىكسىز دىيانەتمۇ، ئىلىممۇ بولمايدۇ.
* مېھرىبانلىق - پەقەت ئادالەتنىڭ يېرىمى.
* ھەقىقىي ياخشى ئادەم، بۇ دۇنيا يامان دەپ قارىغان كىشىلەردىن چەك - چېگرا ئاجراتمىغان ئادەمدۇر.
* سېنىڭ قايغۇڭ ياكى شادلىقىڭ بەك چوڭقۇر بولسا، بۇ دۇنيا كۆزۈڭگە بەك كىچىك كۆرۈنىدۇ.
* بىزنىڭ بۈگۈنكى ئەڭ ئاچچىق قايغۇ - ھەسرىتىمىز، تۈنۈگۈنكى شاتلىقىمىزنىڭ ئەسلىمىسىدۇر.
* ئۇنىڭ شەرمى ھايالىقىدىن كېلىپ چىققان ئۇگۇشسىزلىق ئۇنىڭ كورەڭلىكىدىن كېلىپ چىققان مۇۋاپپەقىيىتىدىن كۆپ ياخشى.
* تۇغۇلۇش بىلەن ئۆلۈش باتۇرلۇقنىڭ ئەڭ يارقىن ئىككى خىل كۆرۈنۈشىدۇر.
* سەن ئېچىرقاپ كەتكەن كىشىنى تويغۇزغان بولساڭ پۈتۈن خىيالىڭ ئۇنىڭ ئاشقازىنىدا بولسۇن.

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

بۇ قېتىممۇ باتۇر تەڭرىقۇت چۈشۈرگەن تۇغراق يېتىپ بارغانلىقى جايدىن ئات ۋە قورال ـ ياراقلار بىلەن تولۇق قوراللانغان سان ـ ساناقسىز چەۋەنداز يىگىتلەر تەڭرىقۇت ئۈچۈن تىكىلگەن بارگاھلارنىڭ ئەتراپىغا تىزىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ھونلارنىڭ ئەنئەنىسىدىكى لەشكەر تىزىلىرىغا يەنە لەشكەرلەرنىڭ سانى ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپىيىپ كەتتى، ئاتلار تۇياقلىرىدىن، كىشنەشتىن، چاپچىشتىن، قىلىچ ـ نەيزىلەر پاقىرايتتى، تۇغلار لەپىلدەيتتى. باتۇر تەڭرىقۇت بىر بارگاھتىن يەنە بىر بارگاھقا يېتىپ بارغان ھامان كەڭ دالالاردا تۈزۈلگەن لەشكەرلەر سېپى نۆۋەت بويىچە ھەربىي مەشىقنى باشلاشتى. قىلىچلار جاراڭلايتتى، نەيزىلەر ۋىشىلدەيتتى، يانىڭ كىرىچلىرىدىن ئۈزۈلگەن ئوقلار گۇر ـ گۇر ئاۋاز چىقىرىپ ئۇچاتتى. ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈلەتتى، ئوت ـ چۆپلەر چەيلىنەتتى، توپا ـ توزانلار شىددەت بىلەن كۆتۈرۈلۈپ بۇلۇتلارغا قوشۇلاتتى. ئۆز قوشۇنلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش بىلەن ئۈچ ھەپتىنى ھەربىي بارگاھلاردا، چەكسىز دالا ـ قىرلاردا ئۆتكۈزگەن باتۇر تەڭرىقۇت خاتىرجەم بولۇپ، ئۇلارغا دەم ئېلىش ئىجازىتى بەرگەندىن كېيىن ھادۇق چىقىرىش، كۆڭۈل ئېچىش مەقسىتىدە كاتتا شىكارنى باشلىغانىدى. بىرىنچى قېتىملىق شىكار غەنىمەتلىرى بىلەن ئىيدالدا بەزمە تەكۈزۈلدى. بۈگۈن بولسا ئىككىنچى قېتىملىق شىكارنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، پايتەختكە قايتىپ كېتىۋاتاتتى.

دەسلەپ تىنچىق يېنىپ ھاۋا ئالقىنلىشىۋاتاتتى. كۈن ئاخىرقى نۇرلىرىنى سېپىۋاتقاندا باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ قۇلىقىغا:

ـ ئوغلۇم ئوغۇز، كەچلىك ئىبادەت ۋاقتى يېقىنلاشتى، ئۇلۇغ ھەزرىتىڭ ـ ئۇلۇغ قاغانىڭ سېنى كۈتمەكتە. يەنە بىر مۇشكۇل ئىشمۇ سېنى كۈتمەكتە. سېنى سىنايمىز. بىلىمەن، سەن بىزنىڭ ئىرادىمىز بويىچە ئىش قىلىسەن. ماقۇلمۇ؟ ـ دېگەن ئىدالار ئاڭلاندى.

باتۇر تەڭرىقۇت توختىدى. پېشىۋاتقان كۈنگە قاراپ تۇرغاندى. ئاندىن يولنى داۋام قىلدى. بىردە تالادا ئاتنى چاپتۇرۇپ، ئايزاتلىق پايتەختتىكى ئوغۇز زور سېپىللىرى، كۆكنى سۆيگەن ئېگىز مۇنارلىرى كۆرۈندى. باتۇر تەڭرىقۇت ھايال ئۆتمەيلا پايتەختكە كىرىپ كەلدى. گۇادىۋىنىڭ ئالدىدىكى سەيناادا توپ ـ توپ قامانلار تومۇلك ساداسىنى ئۇزۇلۇك ئىبادەتتە جور قىلىپ تۇراتتى. باتۇر تەڭرىقۇت يېقىنلاپ كەلگەن ھامان تومۇلك سادايى ئەۋجىگە چىقتى، باتۇر تەڭرىقۇت قاغانلار، مەدھىيىلەر بىلەن ئىبادەت قىلدى. باتۇر تەڭرىقۇت تۇلپاردىن چۈشتى. سانغۇنلارنىڭ ھەمراھلىقىدا يەلەمپەي باسقۇچلىرىدىن كۆتۈرۈلدى. دەرۋازا بوسۇغىسىدا ئالچى ئايقاغان ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى. تەڭرىچىرى سىيەشادا قامانلار يېرە ئۇسۇلىنى ئويناپ تاشلىلىق جىن ـ ئالۋاستىلارنى قوغلاۋاتاتتى، سىزىغى ئالا قوچقارلار قويۇلغانىدى. ھەر بىر چاقىنىڭ ئالدىدا بىر قاچىدىن (جىن ئىچى) بار ئىدى. تاملارغا ئاتلار تۆكىچىلار پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى. باتۇر تەڭرىقۇت گۇادىۋىغا كىرىپ كەلدى. دۆلەت ئەركانلىرى بۇيرۇلا كېلىپ يالىلدى. ھەممىسى ئۆز جايلىرىدا سۈكۈتتە ئولتۇراتتى. باتۇر تەڭرىقۇت مۆتىۋەرلەرنىڭ ئۇدولىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ دائىمىي كۆرسىدا ئولتۇردى. گۇادىۋىنىڭ تۆت گىرداپلىرىدىكى چوڭ تەكچىلەرگە تىكلەنگەن سانغۇنلارنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، ياغاچتىن ياسالغان تەڭرى تەقلىدلىرى قويۇلغانىدى. باتۇر تەڭرى تەقلىدىسى ئالدىدىكى سۇرىتقالاردىن كۆكۈلۈپ ئىس بىلەن قوشۇلۇپ ئارچا ياغىچى، ئادراسمان ۋە قوي يېغىنىڭ پۇرىقى كۆكنى قاپلىدى.

قانتۇرمىش ھەزرەت مۆبەدلەرنىڭ ئۇتەڭرىلەرگە تەۋىنىدى. ئاندىن ۋەز ئېيتىشقا باشلىدى:

ـ تەڭرىلەر ئالەمنى ئوزىغان قۇۋۋەت بىلەن يارىتىپتىكەن، ئالەمنىڭ ئۈستىنكى 17 قەۋىتى تەڭرىلەر، ئەرش يورۇق ـ پارلاق زېمىندۇر، ئەرش تەڭرىلەرگە ماكاندۇر، ئالەمنىڭ ئاستىنقى تۇققۇز قەۋىتى دوزاختۇر. دوزاخ قارا كۆلۈم زۇلمەت باسقان زېمىندۇر. تەڭرىلەر بىزنى ئەينە شۇ ئەرش بىلەن دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياشايدىغان قىلىپ ياراتتى.

قانتۇرمىش ھەزرەتنىڭ ئاۋازى ھاۋادا گۈلدۈرلىگەندەك ياڭرايتتى ـ ھەيۋەتلىك بولۇپ دۆلەت ئەركانلىرى ئۇنى ئۈزۈلمەي ئاڭلايتتى، ھەممىسى ۋەھىمىگە چۈشۈپ تىترەيتتى. باتۇر تەڭرىقۇت ۋەزنى ئىنتايىن ئىخلاس بىلەن تىڭشىغاچ تۇرغان بولسىمۇ، قۇلىقىغا يەنىلا: «يەنە ـ يەنە بىر مۇشكۇل ئىش سېنى كۈتمەكتە، بىز سېنى سىنايمىز...!» دېگەن ئىدالار كىرىۋالاتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىدا تەڭرىلەرنىڭ ئالەمنى، ئەرشنى، دوزاخنى، ئىنسانلارنى يارىتىشى توغرىسىدىكى ۋەز ـ تەرغىباتلار ياڭراپ تۇراتتى. تەڭرىقۇتقىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ھونلارغا چۈشىنىشلىك ئىدى. ئامما قانتۇرمىش ھەزرەت ۋە باشقا بارلىق قامانلار شامان دىنىنىڭ سادىق مۇخلىسلىرى، تەرغىباتچىلىرى سۈپىتىدە مۇقەددەس ئەقىدىلەرنى داۋاملىق تەكرار تەرغىپ قىلىشنى ۋىجدانىي بۇرچى دەپ ھېسابلايتتى. بۈگۈن بولسا، قانتۇرمىش ھەزرەت ھېلىقىدەك ھەممىگە مەلۇم بولغان دىنىي بايانلاردىن كېيىن مۇنداق دېدى:

ـ بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ روھلىرى تەڭرىلەرنىڭ ئىلكىدىدۇر. تەڭرىلەر ئادەملەرنىڭ روھىنى ھايۋانلارغا، ھايۋانلارنىڭ روھىنى ئادەملەرگە كۆچۈرۈپ ساقلاپ قالىدۇ. مەسىلەن، تەڭرىلەر مەرھۇم تەڭرىقۇتىمىز تۇمەنخاننىڭ روھىنى ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىغا كۆچۈردى، ئۇ ئات شۇڭلاشقا بۈيۈك تۇلپار دېيىلىپ قەدىرلىنىپ كەلگەنىدى، ئەپسۇس ... بۈيۈك تۇلپار ھازىر ياتلارنىڭ قولىدا...

باتۇر تەڭرىقۇت سەل چۆچۈدى. قانتۇرمىش ھەزرەت ئۆزىگە مىختەك تىكىلىپ ئولتۇرغان شۆھرەتلىك قاغاندىن قىلچە ھېيىقماي سۆزلەۋاتاتتى. باتۇر تەڭرىقۇت قانتۇرمىشنى ئاشۇ تەئەددىي سۆزلىرى ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىشمۇ مۇمكىن ئىدى. بىراق تەڭرىلەرنىڭ ئەلچىسى بولمىش ئۇلۇغ باخشىنى، بۇ تەڭداشسىز پالچى، رەممال ـ داخاننى يەنىلا ئاياپ قېلىشى، ئۇلۇغلىشى لازىم ئىدى. باتۇر تەڭرىقۇت بۈيۈك تۇلپار ۋەقەسى تۈپەيلى ئوردىدا، پايتەختتە، لەشكەر، پۇقرالار ئارىسىدا كۆتۈرۈلگەن غۇلغۇلىنىڭ تېخىچە بېسىقماي كېلىۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. قانتۇرمىش ھەزرەتنىڭ سۆزلىرىدىن كەيپى ئۇچتىمۇ، ئىشقىلىپ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە، سانغۇن، مەھرەم ـ سىپاھلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا گۇادىۋىدىن چىقىپ كەتتى. كوچىدا مەشئەل كۆتۈرۈۋالغان قامانلار، قاملار ئىنتايىن كۆپ ئىدى. كوچا قاسناقلىرىدىكى قاتار ئۆيلەردىمۇ ئىبادەت قىلىنىۋاتقانلىقى دېرىزىلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان ئاۋازلاردىن مەلۇم ئىدى. ئاسمان تۈن پەردىسى ئاستىدا سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. سىپاھلارنىڭ بىر قىسمى باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئالدىدا كىشىلەرنى ئىتتىرىپ، قامچىلاپ يول ئېچىپ باراتتى. باتۇر تەڭرىقۇت كىشىلەرنىڭ ھۆرمەت ـ تازىم قىلىپ ئېگىلىشلىرىگىمۇ، ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ ۋاقىراشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماستىن، تۇلپىرىنى ئۆز يورغىسىغا قويۇۋېتىپ خىيالغا چۆمگەنىدى. ئۇنىڭ خىياللىرى تولىمۇ سىرلىق ئىدى. ئوردىدىكى دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن كېڭەش، سۆھبەت، مۇلاھىزىلەردە، زىياپەت سورۇنلىرىدا، خۇسۇسىي پاراڭ قىلىپ ئولتۇرغاندا ئۇ كۆڭلىدىكىنى ئاشۇ يېقىن ئادەملىرىنىڭ ھېچ قايسىسىغا ئاشكارا قىلىشنى خالىماي كېلىۋاتاتتى. ئوردىدىكى ئەڭ بىلىملىك ـ دانىشمەنلەرمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلەلمەي ھەيرانىدى. ئۇ، كۆڭلىدىكى خىيال ـ تەسەۋۋۇرلىرىنى، مەقسەت ـ مۇددىئالىرىنى ئانىسى ئالچى ئايقاغانغىلا ئېيتاتتى. پەقەت قانتۇرمىش ھەزرەتلا ئوردىغا ياندىشىپ تار ھۇجرىسىدا ياكى گۇادىۋىنىڭ ئېتىكاپخانىسىدا ئولتۇرۇپ، بۆرە ھوشۇقلىرىدىن ياسالغان تەسۋىسىنى سىرىپ پال ئېچىش ئارقىلىق ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالاتتى. قانتۇرمىش ھەزرەت ھەمىشە دۆلەتنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرى، قاغاننىڭ ھاياتى، قىسمەتلىرى، كەلگۈسى توغرىسىدا پال ئاچاتتى. ئۇنىڭ بېشارەت، ھۆكۈملىرى كۆپىنچە ھاللاردا باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ خىيال ـ تەسەۋۋۇرلىرى بىلەن ئورتاق چىقىپ قالاتتى.

باتۇر تەڭرىقۇت قاراقاتىن كۆنسىلىگىنىڭ قەسرىگە يېتىپ كەلگەندە سانغۇنلار بىلەن خوشلاشتى. گۇادىۋ تەرەپتىن ئىبادەت مۇزىكىسىنىڭ ھەيۋەتلىك سادالىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى... كۆنسىلىگىنىڭ نازلىق بېقىپ كۈلۈمسىرەشلىرى، قىزغىن مۇھەببەت بىلەن سۆيۈپ ـ قۇچاقلاشلىرى ياش، بەقۇۋۋەت باتۇرنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى شامدەك ئېرىتىپ، ئۇنى بەخت ـ پاراغەت دېڭىزىنىڭ چەكسىز قايناملىرىغا غەرق قىلىۋەتتى. بىراق ئۇزۇن ئۆتمەي چۈشىدە كۆنسىلىگىنىڭ ئوتلۇق تەبەسسۇملىرىنى ئەمەس، ئايزاتنىڭ قايغۇلۇق كۆزلىرىدىن تاراملاپ ئېقىۋاتقان ھەسرەت ياشلىرىنى كۆردى. ئايزات ئۆزىگە ھېرىسمەنلىك بىلەن تىكىلىپ تۇرغان ئېرىنى ئەسلا كۆرمىگەندەك ھەدەپ يىغلايتتى. باتۇر تەڭرىقۇت گەپ سورىسا ھېچ جاۋاب بەرمەيتتى. ئايزاتنىڭ يىغىسىغا ھەمدەم بولۇپ بىر چىشى بۆرىمۇ يىغلاۋاتاتتى. باتۇر تەڭرىقۇت يېقىنلاشقانسېرى ئايزات كەينىگە داجىپ ئۆزىنى قاچۇراتتى. شۇ ئارىدا قاياقتىندۇ قانتۇرمىش ھەزرەت پەيدا بولدى ـ دە، باتۇر تەڭرىقۇتقا روبىرو تۇرۇپ: «ئەي ھەممىگە قادىر تەڭرىنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلى! خەن مەلىكىسى سېنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرەتتى، ۋەھالەنكى سەن ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلىدىغان بولدۇڭ، چۈنكى بۇ تەڭرىلەرنىڭ خاھىشى بىلەن سادىر بولىدىغان ئىش. ھەي دەرىغ! ... ئەتە ھۇزۇرۇڭغا مېھمان كېلىدۇ» دېدى ـ دە، شۇئان غايىپ بولدى. ئايزاتمۇ ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى. چىشى بۆرە ناھايىتى يىراقتا گويا بىر تال چېكىتتەك كۆرۈنۈپ كېتىپ باراتتى. باتۇر تەڭرىقۇت بۆرىنىڭ شەرقىي ـ شىمال تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ: «تۇن! تۇن!» (قايت) دەپ ۋاقىرىدى. بۇ ئاۋاز ھاۋادا ئەكس سادا پەيدا قىلدى. ئامما بۆرە قايتمىدى. باتۇر تەڭرىقۇت يەنە بىر قېتىم ۋاقىرىدى، لېكىن ئاۋازى چىقمىدى. كۈچەپ كەتكەنلىكتىن كېلى چىڭقىلىپ، بوغۇلۇپ ئويغىنىپ كەتتى. مىس، قاشتېشى شامدانلاردىكى شاملار ئاللىقاچان ئۆچۈپ، پەقەت ئالتۇن شامداندىكى ئازغىنا قالغان شاملا لىپىلداپ يېنىپ تۇراتتى. قاراقاتىن كۆنسىلىگ شامان سەنەملىرىدەك گۈزەل قىياپەتتە جىمجىت ئۇخلاۋاتاتتى. باتۇر تەڭرىقۇت شامدانلارغا قاراپ ۋاقىتنىڭ تېخى تۈن نىسپىمۇ بولمىغانلىقىنى بىلدى. دېرىزىلەرنىڭ ئارقىسىدىن مۇھاپىزەتچى سىپاھلارنىڭ بوش ئاياق تىۋىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تۈن شامىلى دېرىزە ـ ئىشىكنىڭ ئىپەك پەردىلىرىنى لەرزان تەۋرىتەتتى. باتۇر تەڭرىقۇت خانىش كۆنسىلىگنىڭ قويىنىدا يېتىپ، قۇنجۇي ئايزاتنى چۈشەپ چىققانلىقىغا ئانچە ئەجەپلىنىپ كەتمىدى. چۈنكى ئۇ، تەڭرىلەرنىڭ بېشارىتىگە ئاساسەن ئايزاتنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ يۈرەتتى. ئۇ، كېچىچە تۈرلۈك خىياللار بىلەن ئۇخلىماي تاڭ ئاتقۇزدى.

باتۇر تەڭرىقۇت ئوردىغا كېلىپ ئالتۇن تەختتە قارار تاپقاندىن كېيىنمۇ كۆڭلىدىكى خاراملىشلىق يوقالمىدى. ئايزاتنىڭ يىغا باسقان مىسكىن چىرايى كۆز ئالدىدىن زادىلا كەتمەي تۇرۇۋالدى. دۆلەت ئەركانلىرى ئۇنىڭ روھسىز ھالىتىدىن ئەنسىرەپ قېلىشتى. خېلىدىن كېيىن ئارقىش (خەۋەرچى) بەگ توكگۇس ئەلچىلىرىنىڭ تەڭرىقۇت ئوردىسىغا كىرىش ئۈچۈن ئىجازەت سورايدىغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. باتۇر تەڭرىقۇت ماقۇللۇق ئىشارىسىنى بىلدۈردى. قوبۇل مۇراسىمى باشلاندى. توكگۇس ئەلچىلىرى كىرىپ سالام ـ تازىمنى بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، 80 تۆكىلىك قىممەت باھا ئارمىغانلىرىنى باتۇر تەڭرىقۇتقا تەقدىم قىلدى. ئۇلۇغ خەزىنە بەگ ئارمىغانلارنى ساناپ، تىزىملاپ ئۆتكۈزۈۋالدى. باتۇر تەڭرىقۇت ئەلچىلەرگە رەھمەت ئېيتتى ۋە ئۇلارغا يۇڭدىن، ئىپەكتىن توقۇلغان سېپتا، قىزىل بويالغان ھونچە ئۇزۇن تونلارنى تەقدىم قىلدى. دۆلەت ئەركانلىرى باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئوچۇق چىرايىدىن، خۇشال كەيپىياتىدىن، مەردلەرچە ئىلتىپاتلىرىدىن يەنە تەشۋىشكە چۈشۈشتى. چۈنكى ئۇلار توكگۇسلارنىڭ بۇ قېتىممۇ يەنىلا يولسىز بىر تەلەپ بىلەن كەلگەنلىكىنى مۆلچەرلەشكەنىدى. دېگەندەك، ئەلچىلەرگە سۆز بېرىلگەندە ئۇلارنىڭ يېتەكچىسى يەنە بىر شۇم تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى. باتۇر تەڭرىقۇت جاۋاب ئورنىغا پىسەنتسىز كۈلۈپ قويدى، ئوردىدىكىلەر دەرغەزەپ بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى. لېكىن باتۇر تەڭرىقۇتتىن قورقۇپ يەنە جىممىدە ئولتۇرۇشتى. باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئەمرى بىلەن دۆلەت ئەركانلىرى ۋە ئەلچىلەرگە ئوردا زىياپىتى بېرىلدى. زىياپەت نەغمە ـ ناۋا، ئۇسسۇل ـ ناخشا، بەزمە، كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن داۋام قىلىپ يېرىم كېچىدە ئاخىرلاشتى.

ئوردىنى ئېغىر سۈكۈت، ۋەھىمە قاپلىدى، بۇ ھال بىر ھەپتىگىچە داۋام قىلدى. كۈن تەكشى نۇر چېچىپ، ھاۋا تازا ئىسسىغان بىر كۈنى باتۇر تەڭرىقۇت ئوردا كېڭىشىنى چاقىردى. دەسلەپ ئوڭ قول بىلگەخان ئېغىز ئاچتى، ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ زەردىلىك، غەزەپلىك ئاھاڭدا چىقتى:

ـ توكگۇسلارنىڭ كاتتىسى ھەقىقەتەن بەك كۈندى (رەزىل)، جوق (پەسكەش) ئادەمكەن. قۇنجۇي ئايزاتنى تەلەپ قىلغانلىقى بىزنى ھاقارەت قىلغانلىق بولماي نېمە؟ ئۇ بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىۋاتىدۇ!

ـ ئەيلۇق! (ھەئە، شۇنداق) ـ ئەيلۇق! ـ دېيىشتى باشقىلار.

سول قول ئۇلۇغ بايغۇنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ قەھرى ـ غەزەپ بىلەن ياڭرىدى:

ـ بىز بولساق بىر بۇرسلان (ئارسلان)، قاراتويىن بولسا ئالدىمىزدا بىر تال قەرىنجەق (چۈمۈلە)، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ، تەڭرىنىڭ كېلىنىنى ئۆزىگە خوتۇنلۇققا سوراپتۇ، بۇ، بىزگە ئىنتايىن قاتتىق ئوتۇنۇچ (ئار ـ نومۇس) ئەمەسمۇ؟ ئۇلۇغ خەن پادىشاھىنىڭ قىزى ـ ئۇلۇغ تەڭرىقۇتىمىزنىڭ خوتۇنىنى ياتلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىش بىزگە ئۆلۈم بىلەن تەڭ!!!

باتىسخان دېدى:

ـ بىز ئەلچى ئەرسۇ (پەس، قەدىرسىز)لارنىڭ بېشىنى كېسەيلى! ئېلىگە باسقۇن قىلايلى!

بۇ سۆز ھەممەيلەننىڭ ئورتاق پىكرىگە ئايلاندى. باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ خىيالىدا ھېلىقى كۈن كۆرگەن چۈشى، ئايزاتنىڭ قايغۇلۇق چىرايى، ئېقىۋاتقان كۆز يېشى، چىشى بۆرە... نامايان بولدى ۋە يۈرىكى پىژىلدە قىلىپ قالدى. بىراق ئۇ كۆڭلىدە بۇرۇنلا قارار تاپقان پىكرىدىن يەنىلا يانمىدى.

ـ بىر ئايالنى دەپ خوشنا ئەل بىلەن بولغان دوستلۇقىمىزنى بۇزساق بولماس، دوستلۇق ھەممىدىن ئەلا!...

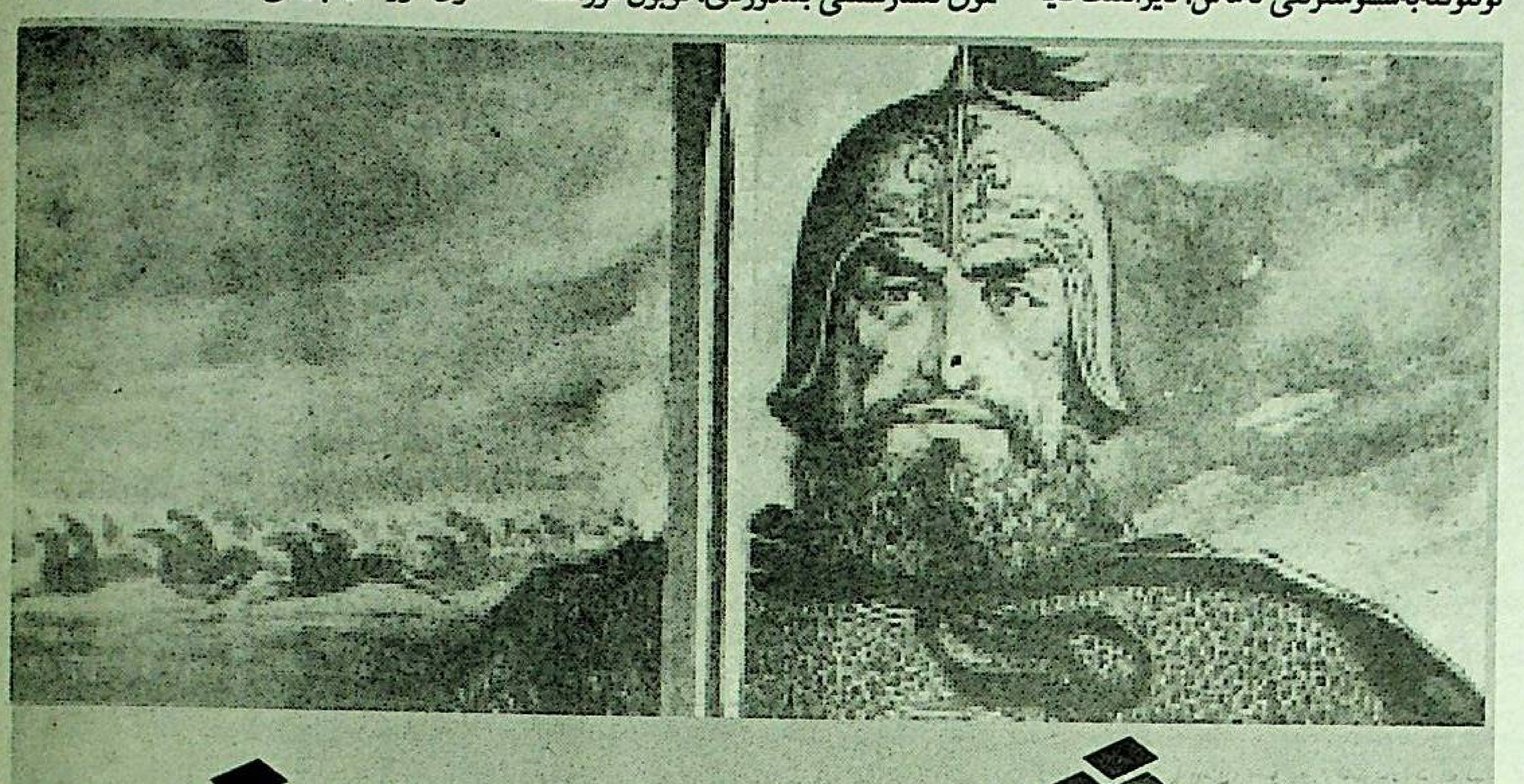

تەڭرىنىڭ

تارىخىي ھېكايە

ئابدۇللا ساۋۇت

4

مىلادىدىن بۇرۇنقى 200 ـ يىل، قىش.

قۇيۇندەك تېز چېپىپ كېتىۋاتقان جۇيقا (باشلامچى) بۆرىنىڭ كۆزلىرىدە يېشىل نۇرلار چاقنايتتى، ئۇنىڭ ھەرىكىتى شۇنچىلىك چاققان ۋە سىلىق ئىدىكى، پۇتلىرىنىڭ قار باسقان يەرگە تەككەن ـ تەگمىگەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. پۇتلىرى ئوق ئىلاندەك ئالغا قاراپ ئېتىلاتتى. بۇنداق چاغدا ئەۋرىشىم بېلىمۇ پۇت ھەرىكىتىگە ماس ھالدا ئالدىغا سوزۇلاتتى. كۈلرەڭ تۈكلۈك نېپىز قۇلاقلىرى شىڭگىيىپلا تۇراتتى. ھەر بىر سەكرەپ ئالغا ئېتىلغاندا پۇتلىرى ئاستىدىن ۋېشىلدىغان ئاۋاز چىقاتتى. ئۇ پات ـ پات قەدىمىنى ئاستىلىتىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ قىپقىزىل تىلىنى چىقىراتتى ـ دە، يەنە ئالدىغا قاراپ چاپاتتى. باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ تۇلپىرى بۆرىگە ئەگىشىپ باراتتى. تۇلپارنىڭ يېڭىلا تاقىلانغان تۇياقلىرى ئاستىدىن چېچەكتەك ئاپپاق قار ئۇچقۇنلىرى توزايتتى. باتۇر تەڭرىقۇت تۇلپار ئۈستىدە ھەققىي چەۋەندازلارغا خاس غۇرۇر، تەمكىنلىك بىلەن غادىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا 20 نەپەر سول قول، ئوڭ قول ئۇلۇغ سانغۇن، 60 نەپەر تۈمەنبېشى ھەمراھ ئىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن 100 مىڭ ئاق ئاتلىق لەشكەر قار باسقان چەكسىز دالا ـ قىرلارغا، يايلاقلارغا، قۇملۇقلارغا قاراماناندەك يېيىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئاخىرىدا ئوزۇق ـ تۈلۈك، قورال ـ ياراق، جەڭ غەنىيمەتلىرىنى يۈكلىگەن ھارۋا، تۆگە، قوتاز، ئېشەكلەرنى ۋە بىر ـ بىرىگە چېتىپ باغلانغان 5000 ئەسىرنى ھەيدەپ 20 مىڭ پىيادە لەشكەر كېلەتتى. ئەسىرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئەۋقىران ـ قابىل يىگىتلەر، گۈزەل ـ بەرنا قىز ـ جۇۋانلار بولۇپ، ئوردىغا ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن ھون ئاقسۆڭەكلىرىگە قۇل قىلىپ بېرىلىدىغانلار ئىدى.

تۇياقلار ئاستىدىكى قار ـ مۇزلار غاراسلاپ

تى. ھارۋا چاقلىرى غىچىرلاتتى. نەيزە، قى-لىچ، قالقان، دۇبۇلغا، زەنجىرلىك ساۋۇتلار، ساخىت (ئالتۇن بېزەك)لىرى قىش قۇياشى-نىڭ ئىللىق نۇرىدا يالت - يۇلت قىلىپ پا-قىراتتى. قەردۇ (نېپىز، ئۇششاق مۇز پارچىلى-رى، ھازىر خوتەندە قەر دۇغا قېتىق ئارىلاش-تۇرۇپ ئىچىدۇ)لار ئاۋات رەڭدە سۇزۇلۇپ، قۇياش ئەكسىدە جىلۋە قىلاتتى. قارلىق زې-مىن سانسىز ئات - ئۇلاقلارنىڭ تۇياقلىرى ۋە سانسىز پۇتلارنىڭ ئاستىدا ئىختىيارسىز چەيلىنىپ باراتتى.

تاڭلار ئاتاتتى، كەچ كىرەتتى. باتۇر تەگر-ىقۇت ھەر كۈنى ئەتىگەندە كۈنگە قاراپ تې-ۋىناتتى. ھەربىي يۈرۈش داۋام قىلاتتى، ھېچ كىم توختىنىشنى خالىمايتتى. ئاتلارنىڭ دوكۇر-دوكۇرلىرى، قامچىلارنىڭ قارسىلداشلىرى ۋە راقلار ئاڭلىناتتى. قاراقۇم چولى، تۇران(قا-راقۇم چولى، تۇران تۈزلەڭلىكى ئوتتۇرا ئا-سىيادىكى جايلار نامى) تۈزلەڭلىكى، كاس-پى دېڭىزى، ئارال دېڭىزى، سىر ۋە ئامۇ دەريا ۋادىلىرى، بالقاش كولى، ... ئالتاي تاغلىرى... باتۇر تەگرىقۇتنىڭ لەشكەرلىرى ئالتاي تاغلىرىنى بېسىپ ئوتتى. سايان (سىبىردى-كى تاغ) تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرىدە تۈرخىتاب چېدىر تىكتى، كۈلخان ياقتى، دەم ئالدى. ئاندىن ئورخۇن (مۇڭغۇلىيەدىكى دەريا) دەر-ياسى بويىدىكى پايتەخت قىلىنغان ... (ئەجدىھا شەھىرى) قا قاراپ ئاتلاندى. قۇياش كام بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ ھاۋانى تۇ-مان،جۇدۇن قاپلاتتى. زېمىستان سوغىي يۈز-لەركە نەشتەردەك سانجىلاتتى. كام ھاۋا ئې-چىلىپ قۇياش كورۇنەتتى. شۇنداق پەيت-لەردە باتۇر تەگرىقۇتنىڭ قۇلىقىغا كۈنتەگرى-نىڭ ۋەھيى - ئىدالىرى ئاڭلىناتتى:

- ئوغلۇم ئوغۇز، بىلىمەن، بۇرۇنقى تەگرى-قۇتلار ئارزۇ قىلغان، لېكىن ئەمەلگە ئاشۇرال-مىغان نى - نى ئىشلارنى سەن قىلدىڭ.دۇنـ ياغا مەشھۇر، شانۇ - شەۋكەتلىك قاغان، تەگ-رىقۇت بولدۇڭ. قان ئاققۇزدۇڭ، قان كەچ-تىڭ، جان بەردىڭ، جان ئالدىڭ. يەنە نۇر-غۇن زېمىن - ئەللەر ساڭا قارام بولدى. مانا ھازىرمۇ غەربتىكى نۇرغۇن ئەللەرنى، ئاجا-يىپ گۈزەل، باغۇ - بوستانلىق زېمىنلارنى ئىستىلا قىلىپ، نۇسرەت قۇچۇپ قايتىۋا-تىسەن. ھوشيار ۋە ئاگاھ بولغىنكى، ساڭا يە-نە تېخىمۇ نۇرغۇن زېمىن، ئادەم ۋە نۇرغۇن مال - دۇنيا كېرەك، ئاشۇ نەرسىلەركە قانچە كوپ ئىگە بولساڭ، شۇنچە كوپ كۈچ - قۇد-رەتكە ئىگە بولىسەن. خۇشنىلىرىڭ ئۇ زېمىن-غا كوز ئالايتماقتا. شۇڭا، سەن شىجائەت كە-مىرىنى مەھكەم باغلا، ئىشەنچ تۇغلىرىڭ سا-مادا جەۋلان قىلسۇن! زەپەر قىلىچىڭ قىنىدا ياتمىسۇن! بۇ، بىزنىڭ ئىرادىمىز! بىز سېنى سىنايمىز!

كىچىك ۋۇرۇشلەردە ئاي - يۇلتۇزلار تەبـ ئەتنىڭ جامالىنى ئاجايىپ گۈزەل رەڭلەر بە-لەن بوياتتى. شۇنداق پەيتلەردە ئايرەگىرىمۇ باتۇر تەگرىقۇتقا ۋۇقىرىدىكى بېشارەتلەرنى قايتا يەتكۈزەتتى.

پايتەخت ئەجدەربالىقنى قېلىن قار باس-قاندى. ھاۋا ئادەتتىن تاشقىرى سوغ ئىدى. پۈتكۈل پايتەخت ئاھالىسى سوققا قارىماي رەڭگارەڭ تۇغ - ئەلەملەرنى كوتەرگەن ھال-دا كوچىلارغا چىقىپ ئۇز غالىپلىرىنى قار-شى ئالماقتا ئىدى. ناغرا، نەي، دۇمباق سادا-لىرى پەلەككە يېتەتتى. قارشى ئېلىش مۇز-كىسىنىڭ سادالىرى قىش شامىلىدا شەھەر ئەتراپىدىكى سەھرا - يايلاقلارغىچە ئۇ-

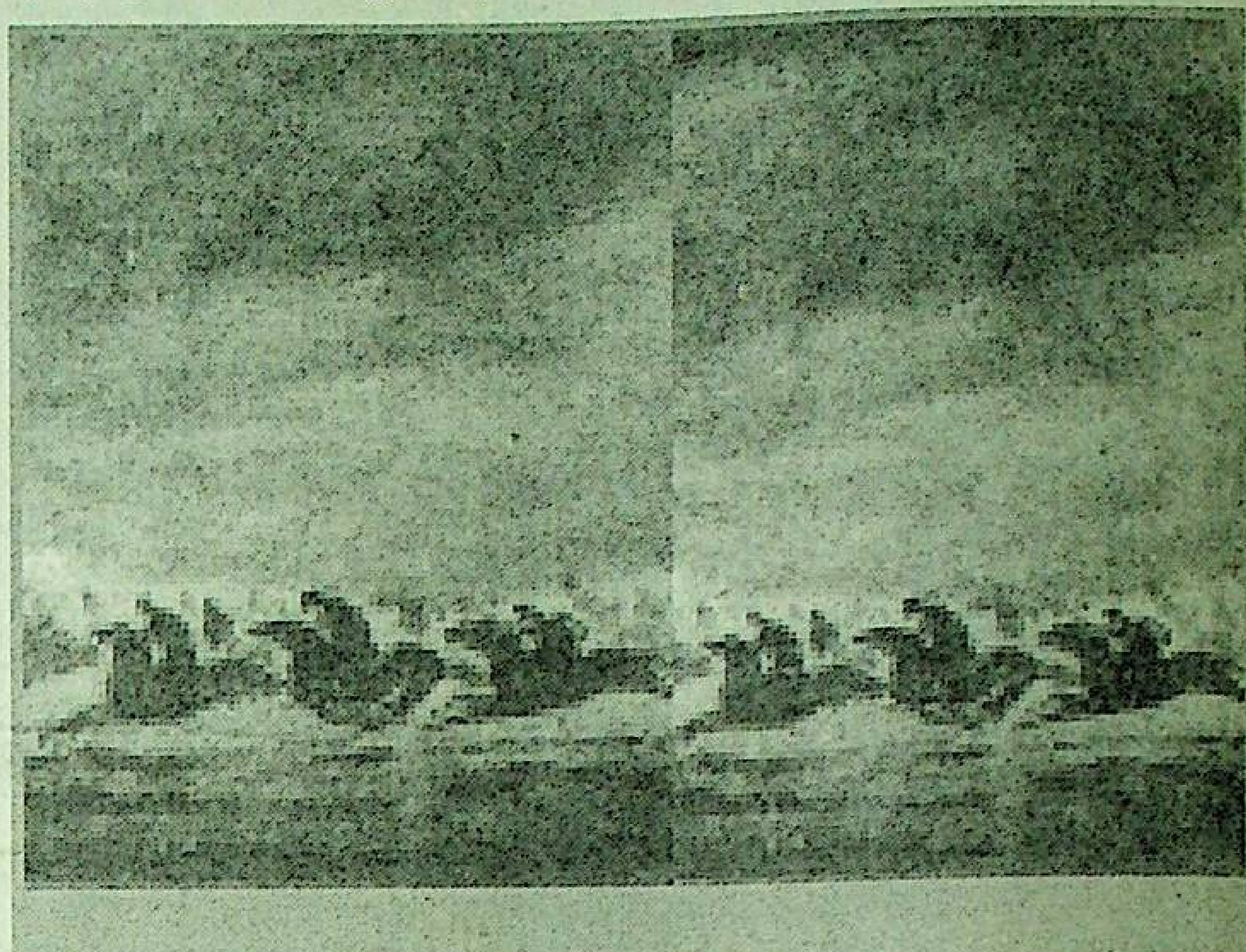

ئوغلى

چۇپ باراتتى. باتۇر تەگرىقۇت پايتەختنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى سۇغىناق (ھون، ئوغۇز شەھەرلىرىدىن بىرى)دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەلدى. دەل شۇ چاغدا شەرقىي تەرەپتىكى سۇبران دەرۋازىسىدىن 150 توكىلىك ئارمـ غان بىلەن قاراتوينىنىڭ ئەلچىلىرى كىرىپ كەلدى. جەڭلەردە زەپەر قۇچۇپ، ھېسابسىز ئولجا - غەنىيمەتلەركە ئېرىشكەن، نۇرغۇن ئەللەرنى بويسۇندۇرغان باتۇر تەگرىقۇت ئال قىش سادالىرى ئىچىدە ئۇز قەسرىگە قاراپ ماڭدى. توگگۇس ئەلچىلىرىمۇ دولەتنىڭ قا - ئىدە - بەلگىلىمىلىرىگە مۇۋاپىق قارشى ئېلىـ نىپ، ئالىي قەسرلەرنىڭ بىرىگە ئورۇنلاش-تۇرۇلدى. پۈتكۈل پايتەخت بايرام تۈسىگە كىرگەندى. ئەجدەربالىق تەگرىبالىققا قارىغان-دا تېخىمۇ كەڭ، ئاۋات، ھەيۋەتلىك شەھەر ئىدى.كوچىلاردا ئادەم ھەددىدىن زىيادە ئې-دى. توپ - توپ قامانلار تومرۇك چېلىپ، ئەپسۇن - ئايەت ئوقۇپ جىن - ئالۋاستىلار-نى قوغلاش ھەرىكىتىنى ئورۇنلاتتى. قاملار-مۇ كوچىغا چىقىشقاندى. ئۇلار كوكتىن چۇ-شۇۋاتقان پەرىشتىلەر سىياقىدا ياسانغان بو-لۇپ،قار ئۇستىدە ئاجايىپ چاققانلىق بىلەن سىيلىق يورغىلاپ، لەرزان پىقىراپ ئۇس-سۇل ئويناتتى.

قار توختىماي ياغاتتى، قىش ئۇزاققا سوزۇل-دى. بۇنداق پەيتلەرنى ھىمشەم چۇقان - سۇرەنلىك جەڭ مەيدانلىرىدا، قانلىق جەڭ-لەردە قىلىچ چېپىپ، نەيزە سانجىپ، ئوقيا ئېتىپ ئوتكۈزۈشكە ئادەتلىنىپ قالغان ھون لەشكەرلىرى بىكارچىلىقتىن زېرىكىشكە باش-لىدى. ئۇلارنىڭ قولى قىچىشاتتى، قېنى قى-زاتتى، ئات چاپقۇسى، ئات ئۇستىدە جانباز-لىق قىلغۇسى، قىلىچ ئويناتقۇسى، ئوران(چاق-رىق، شوئار) تورۇلاپ ھۇجۇمغا ئوتكۇسى، دۇشمەنلەرنى سور - توقاي قىلغۇسى، كوپ-لەپ ئولجا - غەنىيمەتلەرگە ئېرىشكۇسى كې-لەتتى، لېكىن تەگرىقۇتتىن تۇغراغ چۇشمەي-ۋاتاتتى. ھون لەشكەرلىرى كۈنلەرنى تىت - تىتلىقتا ئوتكۈزدى. ئاخىر ئۇز قاراركاھلىرىدا، شەھەر سىرتىدىكى سانسىز ئاق چېدىر - با-رىگاھلاردا سۈرجەك (مەشرەپ) باشلىدى. شۇنىڭدەك توگگۇس ئەلچىلىرىمۇ كۈندە دې-گۈدەك زىياپەتلەركە، ئويۇن - تاماشىغا، بەز - مە - سۈرجەككە جەلپ قىلىنىپ تۇردى.

قانتۇرمىش ھەزرەت پال ئېچىپ خاسىيەت-لىك دەپ قارىغان بىر كۈنى باتۇر تەگ-رىقۇت توگگۇس ئەلچىلىرىنى قوبۇل قىلدى. قوبۇل مۇراسىمى يېڭى ئەلگ ئۆزۈرى مۇنەر-سەنئىتى بىلەن بېزەلگەن يېڭى ئوردىدا ئىن-تايىن داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. تور تامغا بورە بېشى، ئىككى يانغا قانىتىنى كېرىپ ئۇ-چۇشقا تەييار تۇرغان ئىككى جەغىرىنىڭ سۈ-رىتى چۈشۈرۈلگەن گىرەپ ئېسىلغاندى. با-تۇر تەگرىقۇت ئېگىز، كەڭ مۇنبەر ئوتتۇر-سىدا قويۇلغان ئالتۇن تەختتە بىر خىل ئۇلۇغ-ۋار سولەت بىلەن ئولتۇراتتى. تەخت ئالدى-دىكى ئەتقۇز باسقۇچلۇق پەلەمپەينىڭ ئۈزۈك-دىن ئوتقۇلغان قىزىل پايانداز سېلىنغاندى. پاياندازنىڭ سول ۋە ئوڭ تەرىپىدىكى يول-ۋاس، قاپلان تېرىسى ۋە كۆن قاپلانغان ئو-رۇندۇقلاردا سول قول، ئوڭ قول بىلگە خان-لار، يابغۇلار، تۇتۇقلار، ئېل ئوگىسى، خەزىنە بەگلەر، سانغۇنلار، ئېلىشلار... ئولتۇرات-تى. تەخت ئالدىدىكى پەلەمپەيدىن باشلا-خان پاياندازنىڭ ئاخىرقى ئۇچى مەلۇم ئار-لىقتىن كېيىن تەختكە روبىرو قويۇلغان ئو-رۇندۇقلارنىڭ ئالدىدا توختىدى. بۇ ئورۇن-دۇقلاردا ئەلۋەتتە باتۇر تەگرىقۇت قوبۇل قى-لىدىغان ئەلچىلەر، دىپلوماتلار، مېھمانلار، تەگ-رىقۇتقا دولەتنىڭ ئەختىدىن، ھەربىي، سىياسىي ئىشلىرىدىن مەلۇمات بېرىشكە تېگىش-لىك بولغان يابغۇلار، خەزىنە بەگلەر، ئۇلۇغ سانغۇنلار، دولەتنىڭ ھەر قايسى ئەلچىلىرى، ئەرز - داد ئېيتىپ كەلگەن كىشىلەر ئولتۇ-راتتى. بۈگۈن دەل ئاشۇ ئورۇندۇقلاردا توگ-گۇس ئەلچىلىرى ئولتۇراتتى. ئۇلار ئالدى بى-لەن باتۇر تەگرىقۇتقا سالام قىلدى ۋە:

- كوكتەگرى بىلەن يەر تەگرى تەرىپىدىن ھايات بېرىلگەن، كۈنتەگرى بىلەن ئايتەگ-رى تەرىپىدىن تەختكە چىقىرىلغان ئۇلۇق تەگرىقۇت ئوغۇزخان باتۇرغا ئۇلۇق پادىشا - ھىمىز قاراتويىننىڭ مۇبارەك ئېھتىرامىنى يەت-كۈزىمىز! - دېدى.

باتۇر تەگرىقۇتمۇ جاۋابەن باش لىڭشىتتى. ئەلچىلەر ئېلىپ كەلگەن ئارمىغانلىرىنى تەغ-دىم قىلدى. 100 توكىلىك ئالتۇن، كۆمۈش، ئالماس، گوھەر، ياقۇت، ئۈنچە - مەرۋايىت، 50 توكىلىك ھاراق - شاراپ ئۇلۇق خەزىنە بەگنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تىزىملاپ ئوتكۇ - زۇۋېلىندى. باتۇر تەگرىقۇت سوۋغا - سالام-لار ئۇچۇن قاراتوينىنىڭ ياخشى كوڭلىگە، دوستلۇق ئىلتىپاتلىرىغا رەھمەت- تەشەككۇر ئېيتتى، ئاپىرىن ئوقۇدى. ئاندىن ئەلچىلەر قاراتوينىنىڭ مەكتۇپىنى تاپشۇردى. مەلتۇپـ نى سول قول ئۇلۇق يابغۇ ئېلىپ ئوتتۇرىدا ئورە تۇرۇپ ئوقۇدى. ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ھەم-مىسى ئالدىنقى ئىككى قېتىمدىكىدەك سا - راسىمىگە چۈشمىدى، بەلكى پەرۋاسىز، ئېغىر-بېسىق ھالدا ئولتۇرۇشتى. باتۇر تەگرىقۇت مەكتۇپقا بېرىلىدىغان جاۋاپنى تەگرىلەر بېشا-رەت بەرگەن ۋاقىتتا دولەت كېڭىشى چاقى-رىپ قارار قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇردى ۋە 100 توكىلىك سوغىلارنىڭ ھەممىسىنى نەق مەيداندىلا پاك - پاكىز دولەت ئەركانلىرىغا ئىنئام قىلىپ بەردى. بۇ، تەگرىقۇتلارنىڭ ئا-دىتىدە كام كورۇلىدىغان ئالاھىدە ئىلتىپات-ساخاۋەت ئىدى. 50 توكىلىك ھاراق - شاراپ شۇ مىنۇتتىن باشلاپ بىر ھەپتىگىچە داۋام قىلغان ئوردا زىياپىتىدە ئېچىلدى.ھون ئوردىسىدىكىلەرمۇ، ئەلچىلەرمۇ توختاشلا ۋاق-تى ئۇزۇنغا سوزۇلغان زىياپەت - بەزمىدىن قانغۇچە ھۇزۇرلاندى. پۈتكۈل پايتەخت ئا-سايىشلىق ئىچىدە ئىدى. شەھەر ئىچىدىكى لەشكەرلەر قاراركاھلىرىدىمۇ، شەھەر سىرتى-دىكى ئىشىكى كۈن چىقىشقا قاراپ ئېچىل-غان سان - ساناقسىز ئاق چېدىرلاردىمۇ توخ-تاشلا سۈرجەك - بەزمە داۋام قىلىۋاتاتتى. باتۇر تەگرىقۇتنىڭ مەرھەمەتلىرىگە ئېرى-شىپ خۇشلۇقتىن خۇدىنى بىلمەي قالغان دولەت ئەركانلىرى دولەت كېڭىشىنىڭ قا - چان ئېچىلىدىغانلىقى، قانداق قارار چىقىرى-لىدىغانلىقى توغرىسىدا قىلچە ئويلانماستىن بەزمىگە، ئىچمىلىككە بېرىلىپ كەتتى. ئەلچى-لەرمۇ بەخىرامان، خۇشال يايراشقا باشلىدى. ئاقىۋەت قانتۇرمىش ھەزرەت 12 بۇرجىدى-كى يۇلتۇزلار ھەرىكىتىنى كوزىتىپ، ۋاقتى-نى بېكىتكەندىن كېيىن باتۇر تەگرىقۇت دولەت كېڭىشىنى ئاچتى.

- توگگۇسلارنىڭ پادىشاھىسى بىرىنچى قېتىم بۈيۈك تۇلپارنى سورىغاندى، بەردۇق. ئىككىنچى قېتىم قۇنجۇي ئايزاتنى خوتۇنلۇق-قا سورىغانكەن، بۇ ھاقارەتنى، بۇ نومۇسنى ئىچىمىزگە يۇتۇپ ئۇنىڭ تەلىۋىنى قاندۇر-دۇق. بۇ قېتىم زېمىن سوراپ ئەلچى ئەۋە-تىپتۇ. بىزدە نېمە كوپ، زېمىن كوپ. بۈيۈك تۇلپار بىلەن قۇنجۇي ئايزاتنىڭ ئالدىدا زې-مىن دېگەن نېمىگە ئەرزىتتى؟

- بىزنىڭ چېگرامىز بىلەن توگگۇسلارنىڭ چېگراسى ئوتتۇرىسىدىكى زېمىن ناھايىتى كەڭ، كوكتىن - قارىغىچە مىڭ چاقىرىم، قىزىل-دىن - ئاقىچە مىڭ چاقىرىم كېلىدۇ. بىراق بۇ زېمىن ئىنتايىن قاقاس،چول - دەشت بول-غاچقا، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىگىدارچىلىغى-دا بولماي كەلگەن. ئەمدىلىكتە قاراتويىن ئۇ زېمىننى ئوتۇنۇپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇ راستىنلا ئاخماق ئىكەن، بولمىسا بىر پارچە گىياھ ئۇنمەس چول ئۇچۇن شۇنچىۋالا كوپ، قىممەت باھالىق مال- دۇنيانى بىزگە بېرىۋېتەمتى؟

توگگۇسلار نەچچە ۋىللاردىن بېرى بىزگە بولغان خوشنىدارچىلىق، دوستلۇق بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىپ كەلدى. بىز بۈيۈك تۇلپار بىلەن قۇنجۇي ئايزاتنى بېرىشكە چىدىغان يەردە ئاشۇ قاقاسلىقنى بېرىشكە چىدىماس بولماس!

- دۇنيادا دوستلۇق ھەممىدىن ئۇلۇغ. يەر - زېمىندىن ۋاز كەچسەك كېچەمىزكى، دوستلۇقتىن ھەرگىز ۋاز كەچمەيمىز. خوشنى-مىزنىڭ - دوست ئەلنىڭ كوڭلىنى چېكىپ قويساق بولمايدۇ!

- بەس! - باتۇر تەگرىقۇت قەھرى بىلەن ۋاقىرىدى، تەختتىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتـ تى، چىرايى قورقۇنۇچلۇق تۇس ئالدى، كو-كۇچ كوزلىرىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى يېلىنجى-دى، - توگگۇسلارنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، ئال-ماس، گوھەر، ياقۇتلىرى ۋىجدانىڭلارنى، ھا-راق - شاراپلىرى ئەقلىڭلارنى بولغاپتۇ. ھوش-يار ۋە ئاگاھ بولۇڭلاركى، يەر - زېمىن دې-گەن دولەتنىڭ دەسمايىسى، قىممەتلىك باي-لىقى، يەر - زېمىن قانچە كوپ بولسا تېرىق-چىلىق قىلىپ، مال - ۋاران بېقىپ بېيىغىلى بولىدۇ. يەر - زېمىن بىلەن ئەل گۈللىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، يەر - زېمىننى قانداقىسىگە باشقىلارغا بېرىۋەتكىلى بولسۇن!!!

ئوردا تىنتىرەشكە بوشلىدى. بىر نەچچە دە-قىقە داۋام قىلغان دەھشەتلىك سۈكۈتتىن كې-يىن باتۇر تەگرىقۇت بايا پىكىر قىلغان سول قول ئۇلۇق بىلگەخان، ئوڭ قول ئۇلۇق يابغۇ، سول قول ئۇلۇق قۇتىغۇ ۋە ئوڭ قول ئۇلۇق سانغۇن توتەيلەننى ھارۋا چاقىغا باستۇرۇپ ئولتۇرۇش جازاسى (ھونلارنىڭ جازا قانۇنى بويىچە ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىنغانلار ھارۋا چاقىغا باستۇرۇپ ئولتۇرۇلەتتى)غا ھوكۇم قىلدى. بۇلاردىن سول قول ئۇلۇق بىلگەخان باتۇر تەگرىقۇتنىڭ نەۋرە ئاكىسى ئىدى. دولەت كېڭىشى ئاشۇنداق پاجىئە بى-لەن ئاياغلاشتى. ھوكۇم ئىجرا قىلىنىپ ئان-چە ئوتمەي توگگۇس ئەلچىلىرىمۇ ئولتۇرۇل-دى. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن نە-قاپلانغان 20 نەپەر سانغۇن ۋە تۇمەنبېشى بۇكتا (خەنجەر، پىچاق)لىرىنى قوينىغا تىقى-شىپ، توگگۇس ئەلچىلىرى سۈپىتىدە 150 توكىنى يېتىلەپ، باتۇر تەگرىقۇتنىڭ ھېلىقى مىڭ چاقىرىملىق زېمىننى ئوتۇنۇپ بەرگەن-لىك توغرىسىدىكى جاۋاپ مەكتۇپىنى ئې-لىپ شەرقىي شىمالغا راۋان بولدى.

ئويۇن - تاماشىلار كوڭۇلگە تېگىپ، لەش-كەرلەرنىڭ قولى يەنە قىچىشقا باشلىدى. قېنى قىزىدى. سوغ تازا كۈچەيگەن، قارلار مۇزغا ئايلانغان بىر ئاخشىمى تۇمانلار سۈزۈ-لۇپ، ھاۋا ئېچىلىپ كەتتى ھەمدە 14 كۈن-لۈك ئاي كوكتە پارلاپ نۇر چاچتى. ھونلار ئاي تولغاندا ھەربىي ۋۇرۇشنى باشلاتتى. ئاي تولۇپ تۇرغاندا ياكى چېكىنەتتى. جەڭ پەيتلىرىدىمۇ شۇنداق قىلاتتى. ئاينىڭ چىقىشى لەشكەرلەرنى خۇشال قىلىۋەتتى. قانتۇرمىش ھەزرەت پايتەخت گۋادىيۇس-نىڭ ئالدىدا - پەشتاقتا تۇرۇپ دۇئاغا قول كوتەردى. ھەربىي مۇزىكا ياڭرىدى. باتۇر تەگرىقۇت جەڭ دېبە چىراققا تۇرغان پەر - ۋانىدەك ئوزلىرىنى ئۇرىدىغان جەسۇر، خىل-لانغان 100 مىڭ قارا ئاتلىق لەشكەرنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئوران توۋلىدى:

- مەن تەگرىنىڭ ئوغلى، سىلەرنىڭ تەگ-رىقۇتۇڭلار! مەن تەگرىلەرنىڭ ئىرادىسىنى ئىشقا ئاشۇرىمەن!

لەشكەرلەر سېپىدىن قىزغىن قىقاس - چۇقان، قوللاش سادالىرى كوتۇرۇلدى. باتۇر تەگرىقۇت ئالچى ئايقاغاننى سويۇپ خوش-لاشتى ۋە جاراڭلىق ھەربىي مۇزىكا، گۇرۇل-دىگەن دۇئا - تىلاۋەتلەر ئىچىدە شەھەردىن چىقتى.

بورىنىڭ كوزلىرىدىن ۋىل - ۋىل ئوت يال-ناتتى. ھەربىي ۋۇرۇش چاقماق تېزلىكىدە تېز داۋام قىلدى. شۇبرغان ھۇشقۇراتتى. قارلار كوچەتتى. ھونلار شىراموۋۇن دەرياسى-نىڭ قار باسقان بىپايان ۋادىلىرىدا گويا ئاس-ماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بول-دى. بۇ چاغدا قاراتويىن «ئەلچىلەر» ئېلىپ كەلگەن خۇش خەۋەر تۇپەيلى مىڭ چاقىرىم-لىق زېمىنغا ئىگە بولغانلىقىنى تەبرىكلەپ شاھانە توي - بەزمە ئوتكۈزۈۋاتاتتى. باتۇر تەگرىقۇت ئۇنىڭ پايتەختى ۋە ئوردىسىغا بوراندەك تېزلىكتە باسقۇن قىلىپ كىرىپ كەلدى ۋە قاراتويىننى ئوز قىلىچى بىلەن چې-پىپ تاشلىدى، بۈيۈك تۇلپارنى، ئايزاتنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقتى. توگگۇسلار پايتەختى ئىشغال قىلىندى. باتۇر تەگرىقۇت سانغۇنلى-رىغا تۇغراق چۈشۈرۈپ توگگۇس پادىشاھلى-رىنىڭ قەبرىستانلىقىنى بۇزدۇرۇپ تۈزلەت-كۈزۈۋەتتى. مىڭ چاقىرىملىق زېمىن بىلەن توگگۇس زېمىنى ھونلارنىڭ ئىلكىگە ئوتتى.

باتۇر تەگرىقۇت شىراموۋۇن ۋادىسىدا قان-داق تېز پەيدا بولغان بولسا، يەنە شۇنداق تېزلىكتە غايىپ بولدى. ئۇ، ئەجدەربالىققا قايتقاندى. بورىنىڭ كوزلىرىدىن ۋىل - ۋىل ئوت ياناتتى، كوكۇچ نۇرلار چاقناتتى. باتۇر تەگرىقۇتنىڭ تۇلپىرى بىلەن سانسىز جەڭ ئاتلىرى بورىگە ئەگىشىپ چاپماقتا ئىدى...

(«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى).

مۇقەددەس «قۇرئان كەرىمدە». شۇنداقلا ئوتمۇشـتە ئوتكەن بارلىق دانالارنىڭ ئەمگەكلىرىدە ئىنسانلارنى پەقەتلا ياخشى ئىشلارغا، بىر ـ بىرىگە ئىنسبەتەن پەقەتلا سەممىي مۇناسىۋەتتە بولۇشقا دەۋەت قىلىدۇ. بىر دانا:

ياشىماقتىن بۇ دۇنيادا مەخسەت نېمە؟
بىلگىن ئەي دوست! ئەمەس ھەرگىز يەپ ـ ئىچىش.
دېسەڭ ياخشى نامىم قالسۇن بۇ دۇنيادا،
ئۇنىڭ شەرتى شۇكى: قىلىش ياخشى ئىش!

دەپ يازغان ئېكەن. ھە، بۇ دۇنيادا ئوزىنىڭ ياخـشى، ئىبرەتلىك ئىشلىرى بىلەن ياشىغانلارنى كىشـلەر دايىم ئەسلەپ تۇرىدىكەن. جەزىرە بۇرھانوۋا ئوزىنىڭ ئاق كوڭۇللىكى، كىشلەر بىلەن بولغان مۇ ـ

قەلبى سېخى

مېھرىۋان ئانا

ناسىۋەتتە سەممىيلىكى، ئوزۇق ـ تۇققان، يېقىنلىرىغا ئىنسبەتەن كويۇمچان ۋە مېھرىۋانلىغى بىلەن ئالاھىدە پەرىقلىنىپ تۇرىدىغان دىلكەش، سېخى قەلبلىك ئانا.

مەن جەزىرە ھەدە بىلەن 1969 ـ ۋىلى كۇزدە «يېڭى ھايات» گېزىتى تەسىس قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن كادىرلارنى تەييارلاش ئۇچۇن «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») ھوـزۇرىدا قىسقا مۇددەتلىك كۇرستا ئوقۇغاندا تونۇشقان ئېدىم. 1970 ـ ۋىلى 1 ـ يانۋاردىن «يېڭى ھايات» نەشىر قىلىنىشقا باشلىغاندا جەزىرە ھەدە خەت كوچەرگۇچى، ماشىنىستكا بولۇپ ئورۇنلۇق ئىشلىدى. كېيىنرەك جەزىرە ھەدە «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىدە تا ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە ماشىنىستكا بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ ئادەتتىكى قەغەزدە نېمە يېزىقلىق بولسا شۇنىلا كوچىرىپ بېسىپ بېرىدىغان ماشىنىستكا بولماي، بەلكى ئوز ئىشىغا مەسئۇلىيەتلىك بىلەن قاراپ، مەتىندە خاتا يەرلىرى بولسا تۇزىتىپ، دىتىغا سىغمىغان سوزلەرنى ئوزگەرتىپ ئىشلەپ بېرەتتى. بەزىدە: «ئۇكام بەزى سوزلەرنى ئوزەمچە تۇزىتىپ قويدۇم، خالىسىڭىز قوبۇل قىلارسىز، بولمىسا ئوزگەرتمىگەندەك بولسۇن». ـ دەپ كىچىك پىيللىق بىلەن ئەسكەرتىپ قويىدىغان.

جەزىرە ھەدە ماشىنىستكىلا ئەمەس، ئۇ شۇنداقلا ئوزىنى ژۇرنالىست سۇپىتىدىمۇ سىناپ كوردى. ئۇنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاق، بالا تەربىيەسى، ئورپى ـ ئادەت ۋە كوپلىگەن باشقا ماۋزۇلاردا يازغان ماقالىلىرى «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىدا بېسىلىپ تۇردى ۋە گېزىتخانلارنىڭ ياخشى ئىنكاسلىرىنى پەيدا قىلدى. ئۇنىڭ شۇنداقلا «ئاقلانمىغان ئانا سۇتى»، «بوشۇك تويى»، «سەرگەردانلىق» دېگەن ۋە باشقىمۇ ھېكايىلىرى گېزىتخانلار بىلەن يۇز كورۇشتى. ئەندى جەزىرە ھەدىنىڭ بەزى ھېكايىلىرى ش ئۇ ئار دا نەشىر قىلىنىدىغان «تەڭرىتاغ»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرناللىرىدا بېسىلدى.

جەزىرە ھەدە تاتار، ئومۇر يولدىشى مەرھۇم ئابدۇغوپۇر ئاكا ئۇيغۇر. ئۇنىڭ پۇتكۇل ھاياتى ئۇيغۇرلار بىلەن زىچ، قويۇق مۇناسىۋەتتە ئوتىۋاتىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ ئىككى خەلقنىڭ پەرزەندى.

جەزىرە ھەدە ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان بولسىمۇ، جەمىيەتلىك، ئىجادىي ئىشلاردىن قول ئۇزمىدى. ئۇ ئالمۇتا شەھەرلىك تاتار ـ باشقۇرت مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ نەشىر ئەپكار ـ تاتار تىلىدىكى «ئومىت» گېزىتىدە ئىشلىدى، مەركەزنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىگە جان ـ دىلى بىلەن ئىشتىراك قىلىپ، كوپچىلىكنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

بىز جەزىرە ھەدىنى ئوزىنىڭ مۇبارەك 70 ـ باھارى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمىز، ئېنىگە سالامەتلىك ۋە ئۇزاق ئومۇر تىلەيمىز.

يادىكار سابىتى.

كلاسسىك ئەدەبىياتقا ساداقەتلىك

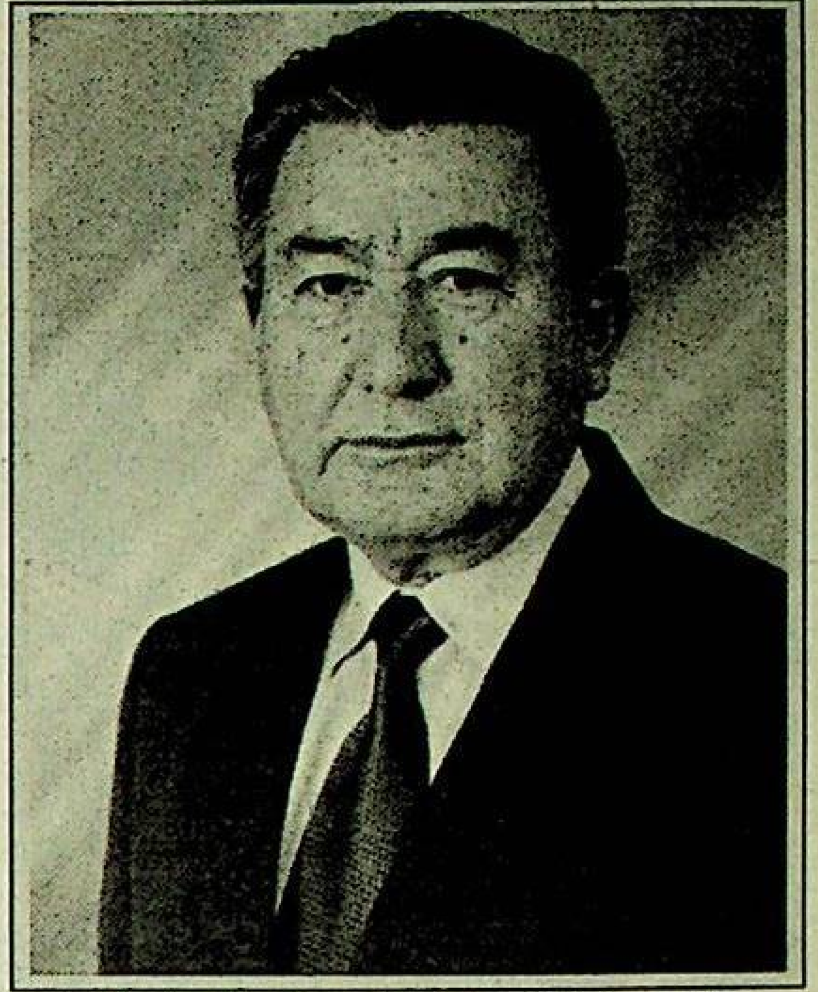

ساۋۇت مولائۇدوۋ ئەقىدە يازماقچى بولغىنىمدا ل. مۇتەللىپنىڭ «ۋىللارغا جاۋاپ» دېگەن شېئىرىدىكى: «ۋىللار ئالدىراڭغۇ، ساقلاپ تۇرمايدۇ...» دېگەن قۇرلىرى يادىمغا كەلدى. ئالدىراڭغۇ ۋىللار بىرىنى بىرى قوغلاپ ئۆتمەكتە. ساۋۇت بىلەن 1950 ـ ۋىلى بىز تونۇشتۇق، تاشكەنت دولەت ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق فاكۇلتېتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان بۆلۇمىگە ئوقۇشقا چۈشكەن ئېدۇق. ئوقۇش جەريانىدا بىر ـ بىرىمىز بىلەن دوستلىشىپ كەتتۇق. ساۋۇتنىڭ بىلىمگە بولغان ئىشتىياقى بىزگە قارىغاندا بولەكچە ئېدى. ئۇ كۆپلەرنىڭ بىردىن كىتابخانىدىن ن. ن. پانتۇسوۋ نەشىر قىلدۇرغان «تارانچىنسكى پېسنى» دېگەن توپلامدىن بىلال نازىمنىڭ ئەسەرلىرىنى تو ـ قۇيدى. شۇ ـ شۇ بولدى شائىرنىڭ ئىجادى ھەققىدە كۇرس ئىشلىرىنى يېزىشنى باشلىۋەتتى... مانا ئارىدىن 50 ۋىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتتى، ساۋۇت ئەدەبىيات تارىخچى بولۇپمۇ ب. نازىم ئىجادىنى سادىق بولۇپ قالدى.

س. موللائۇدوۋنىڭ ئىجادى پائالىيىتى ھەققىدە ئىلگىرى كەڭ دائىرىدە بايان قىلىنغانلىقتىن، مەن ئۇنىڭ بىر نەچچە ۋېرىك تەتقىقاتلىرىنى تاتاپ ئۆتۈش بىلەنلا كۇپايە قىلىمەن دەپ ئويلايمەن.

ئالىم ئوزىنىڭ دەسلەپكى ئەمگىكىنى 1961 ـ ۋىلى ب. نازىمنىڭ «تاللانغان ئەسەرلىرىنى» نەشىر قىلىشتىن باشلىغان ئېدى. ئاندىن 1976 ـ ۋىلى «بىلال نازىمنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتى»، يەنە شۇ ۋىلى «بىلال نازىم. ئەسەرلەر»، 1980 ـ ۋىلى «ھايات داۋانلىرى»، 1983 ـ ۋىلى «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 1987 ـ ۋىلى «بىلال نازىم. ۋەتەن ئىشقىدا»، 1990 ـ ۋىلى «18 ـ ئەسىر ئۇيغۇر پوئېزىيەسى»، 2002 ـ ۋىلى «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى داۋانلىرى» ئوخشاش توپلام ۋە ئىلمىي تەتقىقاتلىرى نەشىر قىلىندى.

س. موللائۇدوۋنىڭ بىلال نازىم ئىجادىنى ئەتراپلىق تەكشۇرۇشىگە قازاقستان ياشلار دىپلىگاتسىيەسى تەركىۋىدە ئانا ۋەتىنى ش ئۇ ئار غا زىيارەت قىلىش ئىمكانىيىتىنىڭ تۇغۇلۇشى بولدى. بۇ سەپەردە ئۇ ئاتاقلىق دىنىي زات ئابدۇمۇتەلى خەلپەت بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭدىن ب. نازىمنىڭ «غەزەلىيات» شېئىرلار توپلىمىنىڭ قول يازمىسىنى ئېلىپ چىقىدۇ. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، س. موللائۇدوۋ بىرىنچى بولۇپ بىلال نازىم ئىجادىنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇشتۇرغان ئالىم بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئۇنىۋېرسىتېتنى تۇگەتكەندىن كېيىن ئىككىمىز چوڭ ئاقسۇ ئوتتۇرا مەكتىۋىگە يوللانما ئالدۇق. مەلۇمكى، ئۇ چاغلاردا مۇتەخەسسىسلەرنىڭ يېتىشمەسلىگىدىن، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە 7 ـ سىنىپقىچە ئۇيغۇرچە دەرسلىكلەر بولۇپ، ئاندىن قازاقچە يېزىلغان دەرسلىكلەر ئوقۇلاتتى. ئۇ ۋىللىرى ئۇيغۇر نا ـ ھىيەسى مائارىپ بولۇمىنىڭ باشلىغى ناسىر مەگسۇروۋ ئېكەن. ئۇ كىشى بىز بىلەن تونۇشۇپ، «ئەگەر قولۇڭلاردىن كەلسە، 8 ـ سىنىپقا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىن دەرس بەرساڭلار بولىدۇ» دېگەن ئېدى. بىز ئۇنىۋېرسىتېتتا يازغان كونسپېكتلىرىمىزنى پايدىلىنىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىن دەرس بېرىشنى قولغا ئالغان ئېدۇق.

مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار ئەرەپ ھەرپلىرىگە ئاساسلانغان يېزىقنى ئەسىرلەر بويى ئىشلىتىپ كەلمەكتە. س. موللائۇدوۋ بىرىنچى بولۇپ كلاسسىك ئەدەبىيات ئەمۇنىلىرىنى ئوقۇش ئىملاسى بىلەن قائىدىسىنى ئىشلەپ چىقتى، شۇنداقلا ب. نازىم ئەسەرلىرىنىڭ تىلىنى ئۆگەندى، شۇ تىلنىڭ لۇغىتىنى تۇزدى. ئۇ شۇنداقلا ب. نازىم ئەسەرلىرىنىڭ شېئىر شەكلىنىڭ قايسى ۋەزىندە يېزىلغانلىغىنى ئېنىقلىدى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا شېئىرلار ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان. ئالىملارنىڭ پىكرىچە، ئارۇز ۋەزنىنىڭ 100 گە يېقىن يېزىش شەكلى بولۇپ، س. موللائۇدوۋنىڭ تەكىتلىشىچە، ب. نازىم ئوز ئىجادىدا ئارۇز ۋەزنىنىڭ 10 دىن ئوشۇق تۇرىنى پايدىلانغان.

شۇنى تەكىتلەش لازىمكى، خەلق قوشاقلىرى ئارىسىدىن ئورۇن ئېلىپ كەلگەن، ئەسلىدە ب. نازىم قەلىمىگە مەنسۇپ 10 غا يېقىن شېئىرنىڭ 2 مىسراسى، بەزى شېئىرلىرىنىڭ ھەممىسى دېگىدەك خەلق قوشاقلىرى سۇپىتىدە قارىلىپ كەلگەن ئېدى. س. موللائۇدوۋ «غەزەلىيات» توپلىمىنى نەشىر قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ب. نازىم ئىجادى ئېكەنلىكى ئىلمىي ئاساستا ئېنىقلاندى. بۇنىڭدىن بىز شائىر شېئىرلىرىنىڭ خەلق تىلىغا قانچىلىك يېقىن يېزىلغانلىغىنى ۋە ئۇلارنىڭ خەلق ئىجادىغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى كورىمىز. شائىرنىڭ گۇللىرى؛ غۇنچىلىرى؛ ئىشىكىدىن ئوتتۇم مەن؛ ئۇ يان ئوتىدۇ بىر گول؛ باھارغا يوللىرىڭ بولسۇن، سايراڭ، بۇلبۇلۇم، سايراڭ؛ يارىم يېزىغا كەتتى ۋە باشقا قۇرلار بىلەن باشلىنىدىغان غەزەللىرى ب. نازىم ئىجادى ئېكەنلىگى ئېنىقلاندى.

س. موللائۇدوۋ 1960 ـ ۋىلدىن بېرى ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۇچۇن ئەدەبىيات پروگراممىلىرىنى تۇزۇش ۋە دەرسلىكلەرنى يېزىشقا پائال قاتنىشىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ يازغۇچى، ئالىم قۇرۋان توختەمۇۋ ۋە موشۇ قۇرلارنىڭ مۇئەللىپى بىلەن ھەمكارلىقتا يازغان دەرسلىك ـ خرېستوماتىيەسى 1962 ـ ۋىلى نەشىر قىلىنغان بولسا، 1963 ـ ۋىلى 9 ـ سىنىپ ئەدەبىيات خرېستوماتىيەسى، 1968 ـ ۋىلى ق. رازىيېۋ بىلەن ھەمكارلىقتا 8 ـ سىنىپقا ئەدەبىيات دەرسلىكى، 1982 ـ ۋىلى ق. ھاسانوۋ بىلەن ھەمكارلىقتا 8 ـ سىنىپقا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەرسلىكى بىلەن خرېستوماتىيەسى، 1990 ـ ۋىلى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى خرېستوماتىيەسى، 2000 ـ ۋىلى 9 ـ سىنىپقا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەرسلىكى، 2002 ـ ۋىلى 10 ـ سىنىپقا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بىلەن خرېستوماتىيەسى قايتا ـ قايتا نەشىر قىلىنىپ، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوقۇلۇپ كەلمەكتە.

ئالىم شۇنداقلا ۋەتەنداش ئالىم، يازغۇچى، شائىرلار بىلەن دوستانە ۋە ئىلمىي مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا كوپ كۈچ چىقارماقتا. زوردۇن سابىر، بوغدا ئابدۇللا، ئابدۇرېھىم ئوتكۇر، قۇربان بارات ئوخشاش ئەدىپلەر بىلەن، ئىبرايىم موتىي، شېرىپىدىن ئومەر، خەمىت تومۇر، مىرسۇلتان ھوسمان، ئابدۇشۇكۇر تۇردى ۋە باشقىمۇ كورنەكلىك ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇپلا قالماي، بەزىلىرى بىلەن خەت ـ چەك ئېلىشىپ تۇرىدۇ.

ئالىم ئوزىنىڭ 70 ياشلىق مەرىكىسىگە قۇرۇق قول كەلگىنى يوق. ئۇنىڭ يېقىندا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ، سەنئىتىنىڭ، مەدەنىيىتىنىڭ ھەر خىل مەسىلىلىرىگە ۋە ئاتاقلىق پەن ۋە دولەت ئەرباپلىرىنىڭ ھايات پائالىيىتىگە بېغىشلانغان ئىلمىي ـ ئاممىباپ ماقالە ۋە تەتقىقاتلىرىنى ئوز ئىچىگە ئالىدىغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى داۋانلىرى» ناملىق چوڭ ئەمگىكى نەشىر قىلىندى.

سۇرەتتە: ساۋۇت موللائۇدوۋ بىر توپ مەشھۇر ئۇيغۇرشۇناس ئالىملار بىلەن.

س. موللائۇدوۋ ئائىلىدە غەمخور ئاتا، ئۇچ ئوغۇلنى قاتارغا قوشتى. ئومۇرلۇك يولدىشى زىنەت مىرغىياس قىزى تىببىي ساھادا ئۇزاق ۋىللار ئىشلىدى، ھازىر ھورمەتلىك دەم ئېلىشتا. ئوز نوۋىتىدە بىز بۇ ئىناق ئائىلىنىڭ ئاتىسى ساۋۇت موللائۇدوۋقا ئۇزاق ئومۇر، ئائىلەۋىي بەخت، ئىلمىي ئىشلىرىدا چوڭ ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.

ئوكتەبىر جامالدىنوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى، دوتسېنت.

ھېكمەتلەر

* كىشىلەرگە پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ تەگمەيدىغان ئادەمدىن بىچارە ئادەم يوق.

قابۇس.

* ئامال ـ چارىسىز ياشىغان ئادەم ـ غېرىپ ئادەمدۇر.

تۇرگېنوۋ.

* خالىغان ھەممە ئىشىڭىزنى قىلالمىغاندىكىن قولىڭىزدىن كېلىدىغانىنىڭ پېيىدا بولۇڭ.

تېرېنتى.

* ئەڭ ھالاكەتلىك خاتالىقلىرىمىزنىڭ بىرى ـ ناچار ئىشلەپ ياخشى ئىشنىمۇ بەربات قىلىشىمىزدۇر.

ئۇ. پېنن.

* ئوزىنىڭ ئەقىللىق ئېكەنلىگىنى كوز ـ كوز قىلماسلىق ئۇچۇنمۇ ناھايىتى زور دەرىجىدە ئەقىللىق بولۇش كېرەك.

لاروشفوكو.

* جاھالەتنىڭ ئۇچ خىل تۇرى بار: ئومۇمەن ھېچ نەرسىنى بىلمەسلىك، بىلگەن نەرسىلىرىنىمۇ چالا ـ پۇلا بىلىش، كېرەكسىز نەرسىلەرنى بىلىش.

دىيوكلۇ.

* دوستلار ياخشى كۇنلەردە پەقەت تەكلىپ بىلەن، بەختسىز كۇنلەردە بولسا تەكلىپسىز ـ ئوزلىگىدىن قەدەم تەشرىپ قىلىشلىرى كېرەك.

سوقرات.

نەشرىيات تۆھپىسى

«نازۇگۇم» ش ئۇ ئار دا نەشىر قىلىندى

كېيىنكى بىر نەچچە ۋىللار مابەينىدا ش ئۇ ئار دىكى كىتاپخانىلارنىڭ قازاقستاندا ياشاپ، ئىجات قىلىۋاتقان يازغۇچى ـ شائىرلار ئەسەرلىرىگە بولغان قىزىقىشى كۇن ساناپ ئوسمەكتە. جۇملىدىن، يېقىندا «شىنجاڭ ياش ئوسمۇرلەر» نەشرىياتىدىن كورنەكلىك يازغۇچى تۇرغان توختەموۋنىڭ «نازۇگۇم» رومانى 5 مىڭ نۇسخا بىلەن نەشىر قىلىندى. ئۇ دەرھال تارقاپ كەتكەنلىكتىن، قايتا نەشىر قىلىشنى قولغا ئالدى. بۇ يازغۇچىنىڭ ش ئۇ ئار دا نەشىر قىلىنغان بەشىنچى كىتاۋى. ئىلگىرى ئۇنىڭ بېيجىندا «مىللەتلەر» نەشرىياتىدىن «ئاق يېغىن» رومانى، ئۇرۇمچىدە «بازغان ساداسى»، «دادامنىڭ جۇگىسى»، «قوغۇشۇن قېتىپ قالمايدۇ» ئوخشاش نەسرىي ئەسەرلىرى نەشىر قىلىنغان. شۇنداقلا شاڭخەيدە «دادامنىڭ ئاخىرقى خېتى» پوۋېستى خەنزۇ تىلىدا نەشىر قىلىنغان.

ئىۋرايىمجان ئەخمەت سابىر.

تارىختىن ئۇچۇر

ناۋائىي قەلىمى ئاستىدىكى «ئۇيغۇر» تەخەللۇسى

ئۆمەرغىياس

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا «ئۇيغۇر»نى تەخەللۇس ياكى ئىسىم ئورنىدا قوللانغان مۇئەللىپلەر خېلى جىق بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھال كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدا ئىزچىللىققا ئىگە ئەمەس.

«ئۇيغۇر»نى تەخەللۇس سۈپىتىدە قوللانغان ئەدىبلىرىمىزدىن ئەڭ ۋەكىللىكى - ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىغا يول ئاچقۇچىلارنىڭ بىرى، ۋەتەنپەرۋەر زىيالىي «ئۇيغۇر بالىسى» (نەزەرغوجا ئابدۇسېمەتوۋ) بىلەن ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ بايراقدارى، ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئوت يۈرەك جەڭچى ئابدۇخالىق ئۇيغۇردۇر. بۈگۈنكى كۈندە بۇ نۇقتىنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى بولمىسا كېرەك. ئامما «ئۇيغۇر»نىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدىمۇ تەخەللۇس سۈپىتىدە قوللىنىلغانلىقىنى بىلىدىغان ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى يوق دېيەرلىك، يەنە كېلىپ «ئۇيغۇر»نىڭ ناۋائىي قەلىمى ئاستىدىكى ئەدىبلەر تەرىپىدىن تەخەللۇس سۈپىتىدە قوللىنىلغانلىقىنى بىلىدىغان ئوقۇرمەنلىرى زادى يوق بولۇشى مۇمكىن. بۇ نۇقتىنى ناۋائىي تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەرلەردە زادى تىلغا ئېلىنمىغانلىقتىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. شۇڭا ناۋائىي ئەسەرلىرىدىكى ھەقىقىي فاكتلار ئارقىلىق، «ئۇيغۇر»نىڭ 15 - ئەسىردە ناۋائىيدەك موتىۋەر يازغۇچىلارنىڭ قەلىمى ئاستىدىمۇ تەخەللۇس سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغانلىقىنى تەتقىق قىلىش، ئىسپاتلاش ۋە ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىگە بىلدۈرۈش چوڭقۇر تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر نامايەندىلىرىدىن بىرى بۈيۈك شائىر نىزامىددىن مىر ئەلىشىر ناۋائىي ئۆزىنىڭ ھىجرىيە 896 - يىلى (مىلادى 1490 - 1491 - يىللىرى) يازغان «مەجالىسۇن - نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە «شاھ قۇلى ئۇيغۇر» ناملىق بىر ئەدىب توغرىسىدا ناھايىتى ئەھمىيەتلىك مەلۇماتلارنى قالدۇرغان. بىزگە مەلۇم، «مەجالىسۇن - نەفائىس» ناۋائىي مىراسلىرى ئىچىدىكى تەزكىرىچىلىككە ئائىت مەشھۇر ئەسەرلەردىن بىرى. بۇ ئەسەر ئابدۇرېشىت ئىسلام ئەپەندى بىلەن ئابدۇمىجىت قۇربان ئەپەندىنىڭ تەييارلىشى بىلەن «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن 1994 - يىلى 10 - ئايدا ئۇيغۇر ھازىرقى تىل - يېزىقىدا نەشر قىلىندى. بۇ ئەسەرگە جەمئىي 458 نەپەر شائىر ۋە ئەدىب قاتارىدا 400 - ئورۇندا «شاھ قۇلى ئۇيغۇر» ناملىق شائىرمۇ تونۇشتۇرۇلغان. ئەسەرنىڭ 202 - بېتىدە «شاھ قۇلى ئۇيغۇر»غا دائىر مەلۇمات مۇنداق بايان قىلىنغان:

«شاھ قۇلى ئۇيغۇر - كىچىكىدىندۇر تەبئى تەھسىلغە ۋە ئەكسەر فەزلىياتقە مۇلايىم ئىردى. ئاتا - ئانانىڭ سەۋگۈلۈك جىھەتىدىن ئامىي قالدى ۋە كۆپرەك قابىلىيەتى زايىئ بولدى. قەبىلەنىڭ مىرزاسىدۇر، ھو كىم ئولدۇر كىم. ئول قىلغاي. مۇئەممادا تەبئى مۇلايىمدۇر. (مەھۋى) ئاتىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەز مېھنەتىما بىھ پىشى ۋەي ھەفى دو،
گەر مەسلەھەت ئەست بەگۇمەگەرنىست مەگو».

(«شاھ قۇلى ئۇيغۇر - كىچىكىدىن باشلاپ زېھنى ئىلىم تەھسىل قىلىشتا ۋە باشقا نۇرغۇن ھۈنەر - سەنئەتلەردە ئوتكۈر ئىدى. ئاتا - ئانىسىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئامراقلىقى سەۋەبىدىن ئوقۇشسىز قېلىپ، ناھايىتى كۆپ قابىلىيىتى زايا بولدى. ئۇ قەبىلىنىڭ مىرزىسى، ھۆكۈم چىقىرىشتىن ئىشلارنى شۇ قىلىدۇ. مۇئەممادا زېھنى ئوتكۈر، (مەھۋى) نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكىدۇر، بېيىت:

بىزنىڭ مېھنىتىمىزنىڭ ئالدىدىكى ئىشىكنى ھەر ئىشسىز ئاچىدۇ، ئەگەر مۇۋاپىق تاپساڭ ئېيتقىن، مۇۋاپىق بولمىسا ئېيتما»).

ناۋائىي قەلىمى ئارقىلىق تارىخ بېتىگە پۈتۈلگەن بۇ ئۇچۇردىن ئاز دېگەندىمۇ بىر قانچە نۇقتىنى بىلگىلى بولىدۇ: بىرىنچىدىن، تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىدە ناۋائىي بىلەن زامانداش ۋە پىكىرداش بولغان، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىغا مەنسۇپ شاھ قۇلى ئۇيغۇر ئىسىملىك بىر شائىر ياشاپ ئۆتكەن، ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ كەينىدىكى «ئۇيغۇر» سۆزى ئۇنىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسى، ئۇ بۇ خاسىيەتلىك تەخەللۇس ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر قەبىلىسىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆز قەبىلىسى - ئۇيغۇرلارنى ھەقىقىي قەلبلىۋى ئاتەش يۈركىلىكىدە سۆيىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن؛ ئىككىنچىدىن، شاھ قۇلى ئۇيغۇر ھۈنەر - سەنئەتلەردە زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر ئەدىب بولۇپ، ئاساسەن شېئىرىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان؛ ئۈچىنچىدىن، ئۆز مىللىتىنىڭ مۆھتەرەم نامىنى ئەدەبىي تەخەللۇس سۈپىتىدە قوللىنىش 20 - يىللىرىدىلا ئەمەس، بەلكى 15 - ئەسىردىمۇ مەۋجۇت بولغان ئەنئەنىۋى ھادىسە؛ تۆتىنچىدىن، تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىدە ئۇيغۇر قەۋملىرىگىمۇ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتىن مۇناسىپ ئورۇن بېرىلگەن... گەرچە، بەزەن تارىخ كىتابلىرىدا ھۈسەيىن بايقارا ئوردىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نامى بارلاس، ئارلات، تارخان، قىيات، قوڭرات قاتارلىق قەبىلە، ئۇرۇقلارنىڭ نامىدىن كېيىن تىلغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئامما ئۇيغۇر قەبىلىسى ئەقلىي ئىقتىدار ۋە مىللىي ساپا جەھەتتە تۆمۈرىيلەر ئوردىسىدىكى باشقا قەبىلىلەردىن ئېشىپ چۈشكەن. شۇ ۋەجىدىن، نوپۇزلۇق تارىخ كىتابلىرىدا ئۇيغۇر قەۋملىرى «ئۇيغۇر سۈپەتلىك باخشىلار»، ئۇيغۇر مەرتىۋىلىك باخشىلار»، «ئۇيغۇر باخشىلىرى» دېگەندەك شەرەپ سۆز بىلەن تەرىپلەنگەن. ھەممىگە ئايانكى، «باخشى» نامىنىڭ ئۇيغۇرلاردىن باشقا يەنە بىرەر قەۋمگە ئىشلىتىلگەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئۇيغۇرلار ماۋەرائۇننەھىر، خوراسان ۋە ئىراق دىيارىدا دەپتەردارلىق ۋە دىۋانى ھېسابلىرىنى ياخشى بىلىدىغانلىقى بىلەن ئىناۋەت تاپقان. شۇڭا، ئەبۇلغازى باھادىرخان «شەجەرەئى تۈرك» دېگەن ئەسىرىدە «چىڭگىزخاننىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ زامانىدا ماۋەرائۇننەھىر، خوراسان ۋە ئىراقتا ئۇنىڭلار ۋە دەپتەردارلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر ئىدى» دەپ يازغان.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ غوللۇق ئاساسچىلىرىدىن بىرى، دۇنياغا مەشھۇر بۈيۈك سىما ناۋائىي تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىنىڭ ئوردىسىدا خاقانى مەنسۇر (ھۈسەيىن بايقارا) ۋە بارلاس ئەمىرى مۇزەففەر بارلاستىن قالسىلا مۇھىم ئەرباپ ھېسابلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ جەمىيەتتىكى ئىناۋىتى، شۆھرىتى جەھەتتىكى ئوبروي - ئابرويى ھەممىدىن ئۈستۈن ئىدى. ئىمىن تۇرسۇن ئەپەندى بىلەن قەلەمكەش ئابلىمىز ئۇرخۇن قاتارلىق ئۇيغۇر تارىخچىلىرى بىرىنچى قول تارىخىي مەنبەلەرنى ئەستايىدىل سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ناۋائىينىڭ مىللىي تەركىبى ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ چىقتى. ھەقىقەتەنمۇ ناۋائىي نەسەپ جەھەتتىن ئۇيغۇر قەبىلىسىگە مەنسۇپ ئىدى، ئۇ ئۇيغۇر قەبىلىسىنى قىزغىن سۆيەتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر قەبىلىسىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىدىن ئالەمچە پەخىرلىنەتتى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر قەۋملىرىنى «ئۇيغۇرىي سۈپەتلىك باخشىلار، ئۇيغۇر مەرتىۋىلىك باخشىلار» دېگەن شېئىرىي سۆزلەر ئارقىلىق تەرىپلىشىمۇ، جۈملىدىن شاھ قۇلى ئۇيغۇرنى ناھايىتى پاساھەتلىك ئىبارىلەر بىلەن سۈپەتلىشىمۇ بۇ نۇقتىنى يېتەرلىك ئىسپاتلايدۇ.

ناۋائىي ئۆزۈندىسىدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، شاھ قۇلى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ مىرزىسى سۈپىتىدە ھۆكۈم چىقىرىشتەك ئىبارەت ئەڭ ئاچقۇچلۇق ئىشلارنى زىممىسىگە ئالغان. ناۋائىي ئۆزۈندىسىدە گەرچە شاھ قۇلى ئۇيغۇرنىڭ قايسى ئەلدىكى قايسى قەبىلىنىڭ مىرزىسى ئىكەنلىكى ئوچۇق ئەسكەرتىلمىگەن بولسىمۇ، ئامما ئۇنىڭ تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىدە قەبىلىلەرنىڭ مىرزىسى بولغانلىقىدا گۇمان بولمىسا كېرەك. ئۇ دۆلەت ئىشلىرىنى بېجىرىشتىكى ماھىرلىقى بىلەن تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىدا مىرزىلىق ئەمىلىگە قويۇلغان بولسا، ھۈنەر - سەنئەتلەردىكى ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ناۋائىينىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان.

ئۇنداقتا ناۋائىي قەلىمى ئاستىدىكى شاھ قۇلى ئۇيغۇر نېمىشقا ئۆز قەبىلىسىنىڭ نامىنى تەخەللۇس قىلىپ ئىشلەتتى؟ مەنچە بۇ ھەرگىزمۇ تاسادىپىي ئەمەس، بەلكى چوڭقۇر تارىخىي مەنىگە ئىگە. بەلكىم شاھ قۇلى ئۇيغۇر ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا ئۆز مىللىتىنىڭ نامىنى - «ئۇيغۇر»نى تەخەللۇس قىلغان تۇنجى ئەدىب بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ چىڭگىزخان ئىستىلاسى بىلەن باشلانغان ئۇزلۇكسىز ئۇرۇش ۋە نەسەبىي قىرغىنچىلىق تۈپەيلىدىن بارغانسېرى ئۇنتۇلۇپ بېرىۋاتقان «ئۇيغۇر» نامىنى ئۆزىگە تەخەللۇس قىلىشى ھەقىقەتەن مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان قىممەتلىك روھ، ئۆگىنىشكە ئەرزىيدىغان مەنىۋى تىرىلىش، خاسىيەتلىك كۆزدۈك..!

تارىخ كىتابلىرىغا قارىغاندا، شاھ قۇلى ئۇيغۇر ياشىغان دەۋرلەردە خەلقىمىز ئومۇمىي بىر ئېتنىك نام بىلەن ئاتالماي، تۈركلەر، كاشغەرىيلەر، موسۇلمانلار، چاغاتايلار، موغۇللار، ئۇيغۇر، قاڭلى، قارلۇق، خەلەج، قىپچاق... دېگەندەكناملار بىلەن ئاتىلىپ ۋۇرەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ دەۋرلەردىكى «ئۇيغۇر» نامى ئاساسەن تۇرپان دىيارىدىكى ئۇيغۇرلارنىلا كۆرسىتىدىغان بولۇپ قالغانىدى، جۈملىدىن ماۋەرائۇننەھىر، خوراسان، ئىراق ئەللىرىدىكى ئۇيغۇرلارمۇ «ئۇيغۇر» نامىنى بارا - بارا ئۇنتۇپ بارماقتا ئىدى. ھالبۇكى، بۇ ناملار بىر مىللەتنىڭ تۇرلۇكچە ئاتىلىشىدىن ئىبارەت ئىدى. يەنى ئېيتىلىشى باشقا - باشقا بولغىنى بىلەن تىل، ئېتىقاد، ئۆرپ - ئادەت جەھەتتە تامامەن بىر خەلق ئىدى. ۋاھالەنكى، ئۇلار بىرلى «مەن ئۇيغۇر» دېسە، بىرلى «سەن كاشغەرى» دەپ؛ بىرلى «مەن قاڭلى» دېسە، بىرلى «سەن قارلۇق»... دەپ جېدەل قىلىشىپ ئېغىز بۇرۇنلىرىنى قان قىلىشاتتى. ھە دېگەندىلا قەبىلە - يۇرت سۈرۈشتۈرۈپ نەسەبىي ئايرىمچىلىقى ئېلىپ باراتتى. ئۇلارنى تەۋەللۇت قىلغان ئانا ۋەتەن بولسا نومۇس ۋە غەزەپتىن ئوكتۇرۇلۇپ كەتكۈدەك بولاتتى... يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، كەسكىن تالاشقا ياكى ئېغىر قىسمەتكە دۇچ كەلگەن بىر قەۋمنى قەۋم سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىن - بىر ئامالى شۇ قەۋمنىڭ قەۋم نامىنى قەتئىي ئۇزگەرتمەسلىك. ھەتتا تاشقى كۈچلەر سەۋەبىدىن ھېچ قانداق ئامال بولمىغان ئەھۋالدىمۇ ئىچكى كوچكە تايىنىپ شەخسلەرنىڭ ئىسمى ياكى تەخەللۇسى سۈپىتىدە ئەۋلادمۇ - ئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا شۇ قەۋمنى تارىخ مۇساپىسىدە مەڭگۈ - مەڭگۈ ساقلاپ قالالايتى. شاھ قۇلى ئۇيغۇر «ئۇيغۇر» تەخەللۇسىنى مانا شۇنداق ئەھۋالدا قوللاندى. ئۇ «مەن - مەنمەن، مەن - ئۇيغۇرمەن» دەپ ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۆز قەبىلىسى (مىللىتى)نىڭ نامىنى ئۆزىگە تەخەللۇس قىلىپ، قەبىلىسىنىڭ نامىنى تونۇش ۋە تونۇتۇشقا، قۇمدەك چېچىلىپ بېرىۋاتقان قەبىلىسىنى بىر ئورتاق نام ئاستىدا ئىتتىپاقلاشتۇرۇشقا بەل باغلىدى. مانا بۇ ھەقىقىي قىممەتلىك روھ، ۋەتەنپەرۋەرلىك «ئۆز»لۇك ئىڭى، يالقۇنلۇق قەلبلىۋى مىللىي ئاڭ...! بىر ئېسىل تەخەللۇس، بىر ئورتاق مىللىي نام گويا بىر بەلگۈ، گويا بىر يول، بىر جان، بۇ بەلگە، بۇيول، بۇ جان قۇمدەك چېچىلىپ كېتىۋاتقان يۇرتۋازلىق خەلقنى ئۇيۇل تاشتەك ئۇيۇشۇشقا ئۈندەيدۇ.

مېنىڭ بۇ ماقالەم شاھ قۇلى ئۇيغۇرغا دائىر تەتقىقاتنىڭ باشلامچىسى بولۇپ قالسا، ئۆزۈمنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلاتتىم.

(«كىتاب مۇنبىرى» ژۇرنىلىدىن تەييارلىغان تۇرسۇن قاھارىي).

سىماچيەنىنىڭ ئاختا قىلىنىشى

قەدىمكى تارىخ مەنبەلىرىنىڭ كۆرسىتىشىچە، «تارىخىي خاتىرىلەر» دېگەن كىتابنىڭ مۇئەللىپى سىماچيەن (تەخەللۇسى زىچاڭ) مىلادىدىن ئىلگىرىكى 145 - يىلى ئۇيغۇر تىللىق زىيالىي ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، لېكىن شۇنداق مەشھۇر ئالىمنىڭ ۋاپات بولغان يىلى كۆرسىتىلمىگەن. بەزى ئالىملار تەخمىنەن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 86 - يىلى ۋاپات بولغان دېگەن تەخمىننى ئېيتىدۇ. سىماچيەنىنىڭ بوۋىسى سىمايى - ئىسمائىل، دادىسى سىمايەن بولۇپ، ئۇ كىشى چوڭقۇر بىلىملىك ئالىم، تارىخ، ئاسترونومىيە، جۇغراپىيە قاتارلىق پەنلەرنى ئەتراپلىق ئۆگەنگەن، دانىشمەن زات ئىدى.

ئۇ چۇنچۇ - يىغىلىق دەۋرىدىن (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 770 - يىل)دىن بۇيانقى تۈرلۈك ئىلىم - پەن ئېقىملىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرىدىن ياخشى خەۋەردار بولغان. جۈملىدىن ئۇنىڭ ئوغلى سىماچيەن باللىق دەۋرىدە ئاتىسىنىڭ تەربىيەسىنى ئېلىپ، 10 يېشىدىن قەدىمكى تارىخقا دائىر ماتېرىياللارنى ھەۋەس بىلەن ئوقۇشقا باشلىغان. 20 ياشقا كىرگەندە جاي - جايلارغا ساياھەت قىلىپ، ئۇستاز، پىر ئىزدەپ تاپقانلارنى دوست تۇتۇپ ئەمەلىي تەكشۈرۈش، تەھلىل قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئەلنىڭ ھەممە جايلىرىدىن مەلۇمات توپلاپ ماڭغان. تارىخىي مەلۇماتلارنىڭ كۆرسىتىشىچە، ئۇنىڭ توپلىغان ماتېرىياللىرى كېيىن ئەسەر يېزىشىغا چوڭ ياردەم بەرگەن.

ئەندى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 108 - يىلىغا كەلگەندە خان ئوردىسىدا دادىسى سىمايەنىنىڭ ئورنىغا دۆلەت تارىخچىسى بولۇپ تايىنلانغان. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 104 - يىلىغا كەلگەندە تىرىشچان سىماچيەن تارىخىي ھۆججەتلەرنى رەتلەپ ساقلاشقا جىددىي كىرىشكەن. بەش يىلدىن كېيىن ھۇنلارغا تەسلىم بولغان لى لىڭ ئاتلىق قوماندان ھەققىدە سۆزگە ئارىلاشقانلىقى ھەققىدە قاتتىق قوللۇق پادىشا خەن ۋۇدى سىماچيەننى زىندانغا تاشلاپ ئاختا قىلىش جازاسىنى بېرىدۇ. مانا شۇ جازادىن كېيىن، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن ئېغىر ئازاپ بىلەن قىينالغان سىماچيەن، قەتئىي نىيەتتە ئىراق ئوتمۇشتىكى ئۇيغۇر ئەجداتلىرىنىڭ، يەنى تۇنجى پادىشا خۇاڭدى دەۋرىدىن باشلاپ تارىخ، مەدەنىيەتنى، سىياسىي، ھەربىي ۋە ئىختىسات، ھۈنەرۋەنچىلىك قاتارلىق ساھالارنى تەپسىلىي يورۇتۇپ، ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشنى مەخسەت قىلىپ جىددىي ئەمگەك قىلغان. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 96 - يىلىغا كەلگەندە ياش ئالىمغا ئوردا ئەھلىنىڭ ھاجىتى چۈشۈپ تەلەپ قىلىش بىلەن زىنداندىن ئازات قىلىنىدۇ ۋە ئوردىدا پەرمانچى خىزمەتكە تايىنلىنىدۇ. ئۇ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 91 - يىلىغا كەلگەندە «تارىخىي خاتىرىلەر» ناملىق ئەمگىكىنى ئاياقلاشتۇرىدۇ.

ئەندى سىماچيەنىنىڭ جازالىنىشى ھەققىدە ئىككى ئېغىز سۆز. خەن ۋۇدىنىڭ بىۋاستە بۇيرۇغى بىلەن (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 99 - يىل) لى لىڭ سانغۇن (قوماندان)نىڭ باشچىلىقىدا 5 مىڭ كىشىلىك پىيادە قوشۇن ھۇنلارنى يوقۇتۇش مەخسىتى بىلەن نىڭشا ئۆلكىسىدىن چىقىپ توغرا شىمالغا قاراپ 30 كۈن يول مېڭىش بىلەن ھازىرقى موڭغۇلىستاندىكى توغلا دەريا بويىغا كەلگەندە ئۇچراشقان ھۇنلارغا قارشى ئۇرۇش باشلىنىدۇ. لى لىڭ ئۇرۇش ھارۋۇلىرىنى قاتار تىزغۇزۇپ ئارىسىغا ئوقياچى قوشۇنلىرىنى رەتلەپ ئوق ئېتىشقا تەييارلىنىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئۇيغۇر - ھۇنلارنىڭ سانغۇنى قوتىغۇ تەگرىقۇت باشچىلىغىدىكى ئاتلىق قوشۇنلار جىددىي ھەرىكەتلىنىپ، جەڭ مەيدانىدا دۈشمەننى قورشاپ ئالىدۇ. مەنبەلەردە تەكىتلىنىشىدە، خەن پىيادە قوشۇنلىرى قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئوقيالىرىدىن 500 مىڭ تالدىن ئوشۇق ئوق ئاتقان بولسىمۇ، لېكىن جەڭگىۋار ھۇنلارغا تاقابىل كېلەلمەي لى لىڭ ئۇرۇش ھارۋۇلىرىنى تاشلاپ قاچىدۇ. ئەندى پادىشا خەن ۋۇدى لى لىڭنىڭ كەينىدىنلا ياردەمگە بەلگۈلەنگەن قىسىملىرىنى قانداقتۇ سەۋەپ بىلەن ئەۋەتمىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان باسقۇنچى خەن قوشۇنلىرى تارمار بولۇپ قىرىلغان. شۇڭا سانغۇن لى لىڭنىڭ بېشى، گاڭگىراپ چارىسىز قاچىدۇ. چىگارىغا (سېپىلغا) 100 يول قالغاندا كەينىدىن قوغلاپ بارغان قەھرىمان سانغۇن قوتىغۇ تەگرىقۇت خەن قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ مۇھاسىرىگە ئالىدۇ ۋە شىددەتلىك ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ. نەتىجىدە دۈشمەنلەرنىڭ تولىسى قىرىپ تاشلىنىدۇ. شۇڭا يۈز قۇرىدا تىلغا ئېلىنغان 5 مىڭ كىشىلىك خەن قوشۇنلىرىدىن ئارانلا 400گە يېقىنى ئامان قالغان. كېيىن بەرىبىر ئۇلارمۇ قۇتۇلالماي تىرىك ئەسىرگە ئېلىنغان. ھەتتا سانغۇن لى لىڭمۇ ئەسىرگە ئېلىنغان. مانا مۇشۇ جەڭدە بولغان شەرمەندىلىكنى ئاڭلىغان خەن ۋۇدى روھى چۈشۈپ، باشتا سانغۇن لى لىڭنىڭ ئائىلىسىگە تەزىيە بىلدۈرۈپ ماتەم تۇتۇشنى بۇيرىغان، لېكىن كەينىدىنلا ئەسىرگە چۈشكەن ئەسلىداش لى لىڭنى جازالىماي، قول ئاستىدىكى قىرغىز ئېلىگە خان قىلىپ، لى لىڭنى ھۇن قىزىغا ئۆيلەندۈرۈپ قويىدۇ. مۇنداق ۋاقەدىن ئوردا ئەھلى ئارىسىدا غۇل - غۇلا كۆتىرىلىدۇ. موشۇ مەزگىلدە سىماچيەن سۆزگە ئارىلىشىپ يۈز قۇرىدا تىلغا ئېلىنغان قوشۇنلارنى ۋاختىدا ياردەمگە ئەۋەتمىگەنلىكى ئۈچۈن سانغۇن لى لىڭنى ياقلاپ سۆز قىلغاندا، بەزى خوشامەتچىلەر دەرھال بۇنى خەن ۋۇدىغا يەتكۈزىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان خەن ۋۇدى دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، نومۇسىغا چىدىماي غەزەپتە دەرھال ياش ئالىم سىماچيەننى ئەيىبلەپ، قاتتىق قوللۇق قىلىپ زىندانغا تاشلاپ، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغاندەك، ئاختا قىلىۋېتىشنى بۇيرىغان. بۇيرۇق دەرھال ئەمەلگە ئاشقان.

(«تارىخىي خاتىرىلەر» 10 - 11 - بەتلەر).

ئىسمائىل ئەنۋەرىي،
تارىخچى.

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

رەخىم قاسىم

يەر ۋەتەن

تۇغۇلساق بىز چۈشىمىز بۇ ئەزىز يەرگە،
يەردە باغلىنىدۇر كىندىك ۋىمىز.
جاكالار ئالەمگە كەلگىنىمىزنى، ئېگىلەپ ۋىغلىغان تۇنجى - ۋىغىمىز.
تورت پۇتلاپ ئومىلەپ - ئومىلەپ يەردە تۇرىمىز ئاخىر ئىككى ئاياغقا.
ئەينە شۇ ئاياغقا كىرىپ بارىمىز، مۇزەكەپ تىنلىسىلىق تورموش ھاياتقا،
بۇ يەردە ياشايمىز ئۇسۇرلۇك چىغى، ۋۇگرەيمىز مەتىيەكە ئېسىپ جىلتىنى.

تىزگىچە قار كېچىپ قوغلايمىز توشقان، قاۋىتىپ مەلىنىڭ جىمى نىشتىنى،
بىز يەردە ياشايمىز مەشرەپ يەرمەدە، قاش تاشلاپ ئۇسۇلغا چۈشسەك ياشلىقتا.
«جىگدە پوراپ قاپتۇ» دىسە بوۋايلار،
«تويىمىز يىقىنكەن» دەيمىز شاتلىقتا.
بىز يەردە ياشايمىز تىرىكچىلىكنىڭ، تۇمەن خىل ئىشىغا بولۇپ تامام بەنت،
يار بىلەن ئىشلەيمىز بىللە ئېتىزدا، كورىمىز باھاردا يىڭى بىر پەرزەنت.
بىز يەردە ياشايمىز قوللاردا ھاسا، بولىمىز ئۈچ يۈزلۈق مويسىپىت قىرى،
ئولتۇرساق بىز يەردە تىروپ قويىمىز ئاران، يەر بىزنى تۇيۇپ تارتقان كۈن سىرى.
ئومرىمىز ئۈزۈن ۋە ياكى قىسقا، بۇ سىرنى بىلمەيمىز ئەزەلدىن ئەبەت،
ۋە لېكىن ھەممىمىز ياشايمىز يەردە، بۇ بىزگە بەش قولدەك ئوچۇق ھەقىقەت.
يېقىملىق مولدۇرلەپ، تۇرغان كوزىمىز ۋۇمۇلار مەڭگۈگە يەتكەندە ئەجەل،
ياتىمىز ياغىچەك قاتقانچە يەردە، تايرىلىپ ھەس تۇيغۇ سەزگۇدىن كوڭۇل.
شۇندادۇر تايرىلماس جىسمىمىز بىزنىڭ - قالدىمۇ چاپلىشىپ يەرنىڭ قارىغا.
يەرىق شۇ: ياتساق بۇرۇن يەر ئۈستىدە ئەندى بىز كوچىمىز ئۇنىڭ ئاستىغا.
قوغدايمىز بىچارە تۇپراقنى بىز يەر - قارىغا تۇغۇلغانلىقنىڭ قوغلىشىلىردىن،
قىشنىڭ مۇز سوغى - كۈز شىۋىرغىنى، يازدىكى مولدۇرنىڭ سوققۇشلىرىدىن.
ئوتتى مۇسەرلەپ يۈتسىنچىمىز تۈزىبدۇ بولدۇدۇ يەر بىلەن بىرتىكەن،
كەلگەندە ھەر باھار ئەينە شۇ يەردە ئوسىدۇ بوي تارتىپ رەڭدار گۈل چېچەك.
شۇڭلاشقىدا يەر دېگەن بۇ قۇتلۇق نامغا ھەقلىقمەن گەر بەرسەم مۇنداق بىر مەنا:
بۇ مانا: - يەر ۋەتەن بىر تارىخ، يەر بۇگۈن ئەتە. ئانىلار ئىچىدە يەر ئۇلۇغ ئانا!
بىز چاچاق بىر ئىدا دان باھاردا يەرگە، يەر بىزگە قوزدە مىڭ تال دان.
شۇ دانىڭ توققۇز يۈز توققان توققۇزى بولىدۇ ئۇل يىۋى بىز ئۈچۈن ئاش - نان.
قالىدۇ بىر تال ئۇلۇقلۇق ئۈچۈن، شۇ بىر تال بولىدۇ يەنىلا مىڭ تال،
ھەر ژىلى ئۆزۈلكىسىز تاكرارلىنىدۇ، يەردىكى كارامەت ھىكمەتلىك بۇ ھال.
قەھرىتان ئايازدا جاراڭلاشما سوغ، بىرىدۇ يەر بىزگە قارا قايتۇنىنى،
چاچىدۇ ماشىدا شۇ قارا كومۇر، قىزىل گۈل رەڭدە قىزىل ئوتلۇننى.
شۇڭلاشقىدا دەيدىدۇ: - ئەل - «قىشنىڭ گۈلى ئوت» ئاتشۇ نوت كېلىدۇ يەرنىڭ تەكتىدىن،
يەردىكى قەدرىدە كىم بولماس قايىل، ئالغاندا ئىملىقلىق ئوتنىڭ تەپتىدىن.
ئاتشلىقتا ئەچچە كۈن چىدايدۇ ئىنسان، بۇلۇققا قاتتىلار ئانچە ئەمەس كۈن،
ۋە لېكن تەشنالىق قىينسا چۆلدە، شۇ ئىنسان بەرداشلىق بىرەلمەس بىر كۈن.
قار مۇزلۇق تىغدىن بۇلاقلىرىدىن، يەر بىزگە بىرىدۇ زەم - زەم سۇيىنى،
ئۇ شۇنداق ھەممەتكار ئىيسپ ئۇسىمىز - جىمىكى ھاياتلىق يەرنىڭ سۇتىنى...
يەر بىزگە بىرىدۇ - ئاق - ئاپپاق پاختىنى كىيىمىز ئۇنىڭدىن خىلمۇ - خىل ئىگىل،
گەر بولساق يالىڭاچ بىزگە قاراشقا ھەتتاكى قۇياشمۇ بولاتتى خىجىل.
ئەجدىرىن خۇش قىلىپ پەرزەنتلىرىنى، بەرمەكتە ئۇلارغا بەخت - سائادەت،
شۇڭلاشقا يەر دېگەن بۇ قۇتلۇق نامغا، ھەقلىقمەن گەر بەرسەم مۇنداق بىر مەنا!
يەر قەيەر - يەر كەمتەر، يەر ئىنسانپەرۋەر، ئانىلار ئىچىدە يەر ئۇلۇق ئانا!
يەر بىزگە بېرىدۇ ھەممە - ھەممىنى، ئۇنىڭسىز سوز ئىچىش قىيىن تۇرمۇشتىن،
ئاددىي مەن شېئىر يازغان بۇ قەغەز ياسالغان يەردىكى ئوت - چۆپ قومۇشىدىن.
شۇڭلاشقا يەر دېگەن بۇ قۇتلۇق نامغا، ھەقلىقمەن بەرسەم بۇنداق بىر مەنا:
يەر ھايات، يەر بەخت، يەردە گوزەللىك، ئانىلار ئىچىدە يەر ئۇلۇق ئانا!
بارلىق سەييارىلاردىن تەڭداشسىز بۈيۈكتۇر يەرنىڭ قىممىتى.
بىز ئۈچۈن ئەڭ ئادىل ئەڭ توغرا مىزان ئۇنىڭ پەزىلىتى ئالى خىسلىتى.
ئۇ قەيەر شۇنچە زور چىدام غەيرەتى ئىغىر ئاپەتكە بېرىدۇ بەرداش،
قورقمايدۇ ئايازدا ياغسا قات - قات مۇز، تومۇزدا توتۇردەك كويدۇرسە قۇياش.
تۇرىدۇ ھەر قاچان جەسۇر مەردانە،
ھەتتاكى تاملارنى كويدۇرسە ۋۇلقان، ئورمانلار قۇرۇسا قۇرغاقچىلىقتا.
شەھەرنى دېڭىزدەك يالمىسا تويان... دۆج كەلدى تارلىقتا موشۇ باتۇر يەر،
بىھساپ كۆلپەتلەر رىيازەتلەرگە، جەسەتلەر دوۋىسى بولۇتتىن ئاشقان.
ئۇرۇشلار ياسىغان قىيامەتلەرگە، لېكىن يەر يەنىلا ئۆز يولى بىلەن،
بارماقتا كورستىپ غەيرەت شجائەت، يەر بىزگە بېرىدۇ مەدەتلىرىنى،
ياشايمىز ئەيزىدىن خوجىيەگە قەدەر، تىترەيدۇ - سويىمىز بارچە رەقىبنى.
ئۇ بىلەن ھەر جەڭدە بىز غالىپ قەيەر!
يەر بىزگە بېرىدۇ - ھوزۇر - ئارامنى، يېشىل تاغ رەڭدار باغ - دەريا، كول بىلەن،
شەھەرلەر، قەلئەلەر، يېزا - قىشلاقلار، ئورمانلار، مايسىلەر خۇشبۇي گۈل بىلەن.
يەر بىزگە بېرىدۇ - گوزەل چىرايىنى، بى باھا گوھەر ئالماس - زۇمرەتنى،
ياقۇت كۆز ھالقىلار، ئالتۇن ئۈزۈكلەر، ئەمەسمۇ قىزلارنىڭ كۆرىكى زىننىتى.
(ش ئۇئار 7 - سىنىپ «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» كىتاۋىدىن تەييارلىغان ئەنىمە يەھيارۋا.)

خاتىرە

ئويىمىزنىڭ تۆرىگى،6 بالىنى قاتارغا قوشقان مېھرىۋان ئاتىمىز نۇردۇن مەخپىرۋۇنىڭ پاندىن باقىغا سەپەر قىلغانلىقىغا 5 ژىل تولدى. ئاتىمىز 1937 - ژىلى 1 - نويابردا ئۇيغۇر ناھيەسىنىڭ چارىن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ 1997 - ژىلى 10 - ئوكتەبردە ۋاپات بولدى. بىز ئاتىمىزدىن ئايرىلغان بولساقمۇ لېكىن ئۇنىڭ روھى دايىم بىز بىلەن بىللە. بىز ھەر دايىم ئائىلىمىزدە بولىدىغان مۇھىملاردا غەمغۇزار ئاتىمىزنى ئەسلەپ تۇرىمىز.

ئۇزىنىڭ گوزەل ياشلىغىنى ۋە ئومرىنىڭ ئەڭ ئېسىل دەۋرىنى بىزنى بېقىپ قاتارغا قوشۇشقا بېغىشلىغان ئاتىمىز نۇردۇننىڭ سىماسى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ياشايدۇ.

ئەسلىگۈچىلەر: رەپىقىسى ئىززەتبۇۋى، پەرزەنتلىرى رەپقەت - نادىيەم، رەخىمە، كارلىن - ماھنۇر، روشەنگۈل - تالغات، زوردۇن - گۈلۋىرا، راھىلەم ۋە نەۋرىلىرى.

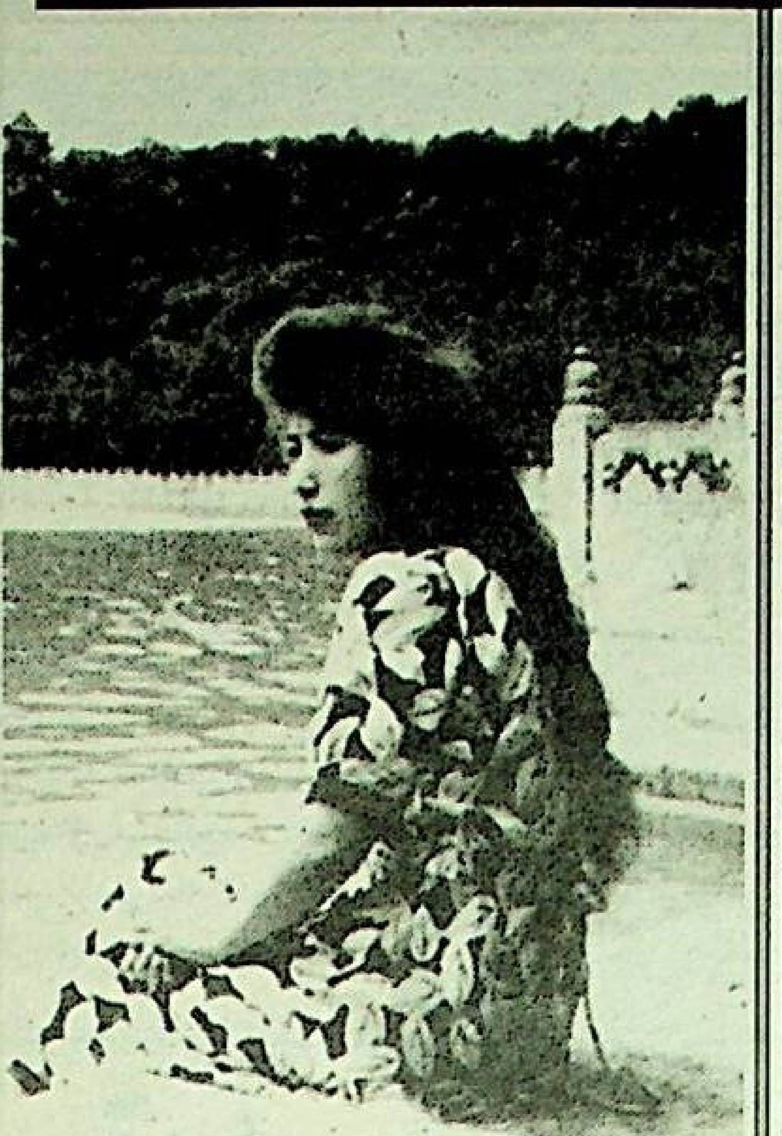

ش ئۇ ئا رلىق ياش شائىرە چىمەنگۈل ئاۋۇت 1973 - ژىلى قەشقەر شەھرىدە

زىيالى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتىرىپ ئاندىن قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا تەھسىل كورگەن. ئۇ 1987 - ژىلى «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنالىدا ئېلان قىلىنغان «ئاسمانغا قاراپ» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرگەن. كېيىن ئۇنىڭ شېئىرلىرى ش ئۇ ئار دىكى كوپلىگەن گېزىت - ژۇرناللىرىدا داۋاملىق بېرىلىپ كېلىۋاتىدۇ. 1996 - ژىلى ئۇنىڭ «تەتۇر چېقىن» ناملىق تۇنجى شېئىرلار توپلىمى نەشىر قىلىنغان. ئەندى 2001- ژىلى«قىساس غۇنچىسى» ناملىق ئىككىنچى داستان ۋە شېئىرلار توپلىمى نەشىر قىلىنىدى. توۋەندە ھورمەتلىك گېزىتخان چىمەنگۈل ئاۋۇتنىڭ بىر توپ شېئىرلىرىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

چىمەنگۈل ئاۋۇت

ئاق ئانار

ھەسرەتكە چىلانغان ئاپپاق بىر ئانار
قارچۇغا كوزىدە تەۋرەر لىغىرلاپ.
ھامىلدار ژىغلاڭغۇ دەرتمەن خىيالنى
ئەپكەتتى كۈكۈمدا شوخ تۇرنا ئالداپ.

ساپ مەغرۇر كۆلكىدىن كوتەردى قەدەم
قىشلاقلار كوكسىگە ژىغىلغان روھلار.
ياشىسمان پاك قارغا كەتتى سىڭىشىپ
يانار تاغ قوينىدىن چاچرىغان ئوتلار.

داغلانغان كوڭۇل

چۇشەكەيدۇ سۇنۇق كوزنەك باغرىدا،
مۇزدەك سۇزۈك - قاردەك گۈزەل ژۈرەكلەر.
شۇنچە دەھشەت، شۇنچە مەيۇس كۆلىدۇ،
مىيىت كەبى سوۋۇپ كەتكەن تىلەكلەر.

كوز يىشىدەك شور ئورلىگەن ئاسىي روھ،
كەيپىلىكتە ناخشا ئىيتار ئاھ يانا.
پىژ - پىژ قىلىپ ئاران كويەر ھول ئوتۇن،
تولغاق يۇتۇپ ئىڭرايدۇ ياش ئانا.

تەمبۇر كۆيى مەست قىلغان زېمىن

ياپراقلاردا چېكىت - چېكىت داغ
قۇش كۆلكىسى يېقىملىق ناۋا.
تەمبۇر كۆيى مەست قىلغان زېمىن،
كوك كوزىدە ياندۇرار لاۋا.

گۈل باغلارنىڭ كورگەن چۇشىنى،
شامال دانە - دانە قىپ توكەر.
قىز قارىچۇغى ئاققۇزغان بۇلاق -
كوكرىگىنى بىر بېلىق سوكەر...

تەنھالىق

كوز ياشلار سىرغىيدۇ پىنھاندا ھالسىز
ئەسلىمە بەرگىگە رەڭ بېرەر خىيال.
ئارمانلار كوكىگە تارتىلغان جىيەك
نان چىشلەپ ئولتۇرار ئاپپاق ھەم ھالال.

ئەسەبىي كۈيلەرمۇ چوككەن سۈكۈتكە
ژۈرەكلەر تىنىغى ئاجىز ۋە سولغۇن.
دەريالار كوكسىگە لەۋ ياققان چېچەك
ئاق بېلىق كوزىدە ياسايدۇ ئۇيقۇن.

مۇجۇلغىنى قۇشلارنىڭ چۇشى

قۇتۇلغۇسىز پەرىشانلىق سويلىنار جىمجىت،
سىزىلمەيدۇ تاملاردىكى ئازاپ ۋە راھەت.
كولگە ئەنسىز تەلمۈرگىنى كوزدۇر،كوز ئەمەس!
كويۇك ھىدى پۇراپ تۇرغان ئىسسىق جاراھەت.

ئەسلىمىمۇ گۈل ياپرىغى ئەمەستۇر، لېكىن،
توكۈلىدۇ شىۋىرلاشلار ئەۋجىگە پىنھان.
ئالقانلاردا مۇجۇلغىنى قۇشلارنىڭ چۇشى،
يوقتۇر ئۇندا يا چىغىر يول ۋە ياكى ئورمان...

كېچىكىش

ئۇززۇك - ئۇززۇك تەمبۇر كۈيىدەك،
جىمجىتلىقتا چوكمەكتە شاۋقۇن.
سەرگەردان قۇش قونغان تىرەكتىن،
چەكسىزلىككە ساقىيدۇ يالقۇن.

قاسىراقلىرى يىرىلغان يولدا،
ھورلانماقتا سۇتسىمان نالە.
رومكىلارغا تۇرار چىلىشىپ،
ئوتام - ئوتام قۇرۇغان لالە.

قىساس غۇنچىسى

ھاياجان ئەۋجىدە ئازغان بۇيۇكلۇك،
سەن مېنى سويگەنىدەك سويمىدىم نېچۇن؟
تىلغانغان سەزگۈمدە دۇغلاندى ئارمان،
ئۇززۇمگە خائىنلىق قىلدىم سەن ئۈچۈن.

جىسمىڭدا ھورلانغان ئازاپلىق قۇدرەت،
ئاھ مېنىڭ ئەركىمنى قىلالماس قىياس.
ئۇنتۇشلار باغرىدا نۇرلانسا يوقلۇق،
ئاشۇ چاغ ئۇززۇمدىن ئالىمەن قىساس.

ئىشىك سىرتىدا

قەھرلىك مۇھەببەت - ۋىسال زىندانى،
چاراسلاپ كەلمەكتە نازۇك بىر قەدەم.
كويمەكتە تەبىئەت، كويمەكتە ھەممە،
سۇر رەڭلىك بارماقلار قىسلماقتا ھەم.

شاخلارنىڭ تىترىشى ھورلانسا غۇۋا،
ژىرىڭلىق كوزلەردىن ئاتماقتا لەززەت.
ئاسىيلىق كوركىدە ئوتۇپ كەتكىنى،
سەنمۇ ئىھ، بىلمەيمەن باغرىمغا دەسسەپ.

ئىللىق ئۇن ياندۇ خىياللىرىمدەك،
بالكوندىن تامچىلار چۇشلەر شەھۋەتى.
قانغان سەزگۈمدە چايقىلار ئارمان،
قەلبىمدە چەيلەنگەن ئازاپ قۇدرىتى.

ئاھ گۇناھ زۇلمىتى - خورلانغان بەدەن،
شۇندىمۇ كەچكۈم يوق موھتاجلىقىمدىن.
قول سوزۇپ ئۇتقۇنۇم لالەرەڭ تۇمان،
سەن يەنە خەۋەرسىز يالغۇزلۇغۇمدىن!

كۈز ياغمۇرى

سىڭىشتى ئەترايقا ھال رەڭ مۇزىكا،
پاتقاقلار چېچەكلەپ كەتتى يېقىملىق.
رىشاتكا، ۋېلىسىپىت، گۈلخانلىق بارماق،
كورۇندى ژىراقتىن خىرە ۋە ئېنىق.

ئۇرۇلدى كوزنەككە سوغۇق تەبەسسۇم،
بىمالال تىترىدى خۇمارلىق ئازاپ.
چايقالدى تەبەت ئاران ۋە ئاران،
ئاھ، تونۇش سەزگۈلەر توكۈلسە قاناپ.

قارايلا كوزۇمنى ژۇمدۇم ئەسەبىي،
قېنى سەن مەندەكلا يالغۇز ئورۇندۇق.
سوغدالغان يارىدەك قاقشال تىرىكىم،
ئېيت سېنى تاشلىدى قايسى قول ژۇلۇپ؟

ياشتەكلا لەيلىشىپ كەلمەكتە ھەممە،
ئىسسىق قان دېغىدەك قەلبىمگە قەدەر.
بويداق بىر ژىگىتنىڭ خىياللىرىدەك،
سويۇملۇك بوپ قالدى يەنە بۇ شەھەر.

سۇنۇق داغ

چىپىلدايدۇ زەيتۇن رەڭ تىنىق،
كېچە باغرى سوغۇق بەك سوغۇق.
چىلىق - چىلىق توپىلىق يولدا،
جىمىرلايدۇ بىر كونا قۇدۇق.

قۇمۇشلۇقتا كويمەكتە يۇلتۇز،
ئىشكىلەردە تاتلىق ئاھانەت.
بويناق ئۇنى - ئۇززۇلگەن زىل تار،
بۇزالمايدۇ چۇشلەرنى پەقەت.

كەيپىلىكتە داغلانغان ناخشا،
ژۈرەكلەرگە ئوتەر سانجىلىپ.
يوپۇرماقلار يۇمران ھەم سۇنۇق،
ساداقەتكە كەتكەن ئايلىنىپ.

ژىراقتىكى ناتونۇش شەھەر

دەستىلەنگەن قاتار ئورىلەردىن،
ئاڭلىنىدۇ غېرىپ مۇزىكا.
يۇزى ئوچۇق دېرىزىلەردىن،
تامچىلايدۇ قىرتاق لىرىكا.

تۇمانلارنى باردۇ سۇرۇپ،
سۇپۇرگىلەر ھارغانغا قەدەر.
ئاۋتوبۇسقا چىقار قىسىلىپ،
ئۇيقۇسىنى ئاچالماي سەھەر.

ئۇتەكلەرگە كومۇلسە شاۋقۇن،
قىزىل چىراق لەيلەيدۇ ياشتا.
قونغۇدەك شاخ تاپالمىغان قۇش،
ھەسرەت بىلەن ئۇزايدۇ ئاستا...

سارغايغان قىسمەت

كىگىز ياماپ ئولتۇرىدۇ چال
دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاخلاپ.
موماي ژۈرەر ئوچاق بىشىدا
ئۇمچىنىڭ تۇزىنى ئوتلاپ.

غىچىرلىغان ھارۋا ئاۋازى،
ژىراقلاردىن ئاڭلىنار پات - پات.
قۇرۇپ كەتكەن جىگدە شېخىدا
ئاق قۇشقاچلار سىلكىيدۇ قانات.

كويۇك يەردە ئۇينار ئومۇلەپ
ئىمىزگىنى شوراپ بىر بالا.
قىسمەت بىلەن ژۈيۈلغان باشتىن
مەۋھۇم سۈكۈت قىلار غۇلغۇلا.

مۇزىكا شەھرى

پاكلانغان كوچىدىن پۇرايدۇ ئولۇم،
سۇۋاقسىز تاملاردا چايقىلار سايە.
روجەكلەر بەرگىدە ئۇيۇشقان شەھۋەت،
ئاھ ئۇنسىز سويۇشتەك بولىدۇ پارە.

ھەسرەتسىز ئازاپنىڭ ناتىۋان قولى،
سۈكۈتلەر باغرىدىن كىلەر سوزۇلۇپ.
تەسەللى كۈتمەيدۇ يالغۇز ئورۇندۇق،
سەزگۈلەر تىترەيدۇ ئاچچىق بوغۇلۇپ.

يېقىلغان شاملارنىڭ كوزلىرىدە ياش،
جۇدۇنلۇق چۇشلەردىن ئورلەر ھارارەت.
تىنىقلار تىمى بۇزۇلغان ئاۋاز،
سىقىلغان ژۈرەكتىن ئىزدەر خىيانەت.

ئالمۇتا شەھرىدىكى بىر توپ دوست بۇرادەرلىرى 1944 - 1949 - ژىللاردىكى شەرقىي تۈركستان ئىنقىلاۋىنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى، ئەمگەك ۋېتېرانى

تۇرسۇنتاي ماھمۇدىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋاباتىغا ۋە قوم - قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەرىيە بىلدۇرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت، 813 - خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1500 زاكاز 9698

تېلېفون: 59 - 84 - 73

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

Отпечатано в ЗАО «Дәуір».
480044, г. Алматы. ул.Жибек жолы, 50.
M 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10